

vi människor

Nr 4/80
Årg. 32
Kr. 8:—

Ur innehållet:
**FLORENCE ÄR GLÖMD
BETYGEN ÄR BORTA
MEN KONKURRENSEN
FINNS KVAR**
— ett samtal om
sjuksköterskeutbildning

"TY VI VORO BARA FLICKOR"
— en studie i kvinnolitteratur
och kvinnliga författare.

innehåll

Redaktionell sida
sid 3

VAD HÄNDE PÅ VÄGEN? ...

— från uppfostran till utbildning, från kall till lönearbete.

Om sjuksköterskeyrket och sjuksköterskornas utbildning från Florence Nightingales och fram till idag skriver **Bodil Österlund**
sid 4

FLORENCE ÄR GLÖMD, BETYGEN ÄR BORTA MEN KONKURRENSEN FINNS KVAR

— ett samtal om utbildning.

Lotta Schüllerquist intervjuar två generationers sjuksköterskor.
sid 9

MANLIGATÄNKARE OCH KVINNLIGA HUSDJUR

— om kvinnornas utbildningshistoria.

Kring "Utbildningens idéhistoria" — en bok ämnad att läsas av blivande lärare, resonerar **Birgitta Ohnssell** om kvinnosynen hos de ledande filosofer som tas upp i boken.
sid 14

NÄR KVINNOR FORMAR SIN EGEN UTBILDNING ...

sid 17

"VÄGN NU OP AF DINE DRÖMME. DAGEN MÅ DU EJ FÖRSÖMME ...

Kajsa Vallgård berättar om en vecka för kvinnor över 40 på Kvindelshøjskolen.
sid 18

"KANSKE KUNDE VI UTGÅ FRÅN VÅR EGNA ERFARENHETER ...

Anna, Maria och Åsa beskriver hur ett från början diffust "kvinnoprojekt" blir till en samsvetsad arbetsgrupp med bestämd målsättning.
sid 20

MITTEN: SKV-nytt, Rapporter från den Alternativa Kvinnokonferensen i Köpenhamn, Aktuellt m.m.

KVINNLIV PÅ FÄRÖARNA

Annas, Marias och Åsas kvinnoprojekt resulterade bl a i en resa till Färöarna. Lite om hur kvinnor lever där får vi veta på
sid 22

"TY DE VORO BARA FLICKOR"

— en studie i litteraturteori och kvinnliga författare inleder vår "kulturbilaga". **Ulla Torpe**.
sid 25

TVÅ

GENERATIONER — en översikt av ny dansk kvinnolitteratur.

Beth Juncker skriver om tendenser och titlar, granskar likheter och olikheter i de senaste årens danska kvinnolitteratur.
sid 28

VI ARBETAR FÖR LIVET ...

— en konstutställning av kvinnor om hot och hopp, historia och nutid. **Tjia Torpe** och **Micke Agaton** har besökt olika arbetsgrupper och tittat på deras förberedelser inför utställningen på Liljevalchs i Stockholm.
sid 35

EN BRA BOK LÄSER SIN LÄSARE

Louise Waldén presenterar nyare kvinnolitteratur.
sid 36

vi människor

utges av
Svenska Kvinnors Vänsterförbund.

Nummer 4/80
Årgång 32

Besöksadress:
Adolf Fredriks Kyrkogata 12
tel. 08/20 37 56

Postadress:
Box 3120
103 62 Stockholm

Redaktion (4/80):
Bodil Österlund
Louise Waldén
Tjia Torpe
Micke Agaton
Monica Törnblad

Redaktionskommitté:
Louise Waldén
Harriet Clayhills
Vivan Nyström
Solweige Kempe

Ansvärg utgivare:
Valborg Svensson

Vi människor utkommer
med 6 nummer per år.

Prenumerationspris:
50 kr/år

Postgiro:
90 24—1

Redaktionen ansvarar
ej för insänt,
ej beställt
material.

Tryck:
Sjuhäradsbygdens
Tryckeri AB, Borås, 1980

TACK

alla ni som använt inbetalningskortet till Vi människors stödfond som medföljde förra numret. Vi är i innerligt behov av pengarna men lika mycket betyder det som psykiskt stöd och uppmuntran. Det ger oss nya krafter för att fortsätta göra Vi människor bättre och ännu mera spridd.

Redaktionen

Fr.v: Micke Agaton, Tjia Torpe, Louise Waldén och Bodil Österlund.

Redaktionsbyte

Under arbetet med det här numret har vi mänskors två nya redaktörer funnit sig tillrätta här på redaktionen i Stockholm: *Tjia Torpe* och *Micke Agaton*.

De två ersätter *Louise Waldén* och *Bodil Österlund* fr o m nästa nummer.

Tjia kommer närmast från Stockholms stadsteater/Riksteatern där hon arbetat med bl a publik- och informationsarbete av föreställningen *Fabriksflickorna*.

Micke är fotograf och har tidigare arbetat med grafisk formgivning och tar just nu en paus i sin teckningslärarutbildning.

*

De första tjugo sidorna i det här numret handlar om kvinnors utbildning.

Trots att det i Sverige idag inte finns några formella hinder för kvinnor att välja mellan alla yrken på arbetsmarknaden, och trots att det under de senaste fem åren tagits en hel del initiativ från bl a UHÅ (Universitetshögskoleämbetet) och SÖ (Skolöverstyrelsen) för att kvinnor skall göra mindre traditionsbundna yrkesval, står sig en trend från tidigare år stadigt kvar: kvinnor väljer fortfarande mellan ca 25 yrken medan männen väljer mellan ca 300. Allt enligt en färsk undersökning från SIFO.

Det är viktigt att kvinnor med sina speciella erfarenheter gör sig gällande inom mansdominerande områden men det är minst lika viktigt att kvinnor lyckas bevara och behålla de mänskliga värden de på grund av sitt arbete och sina erfarenheter är bärare av inom de egna domänerna, t ex inom vårdsektorn.

Ett konkret exempel på kollisionen mellan å

ena sidan en från början kvinnodefinierad utbildning, å den andra ett manligt organiserat arbetsliv är sjuksköterskornas situation.

Nu inför 80-talet när utbildningen av sjuksköterskor reformeras, för sjuksköterskeeleverna en kamp mot utarmning och ytterligare specialisering av yrket.

En mindre klart definierad kamp är kvinnors krav på en utbildning formad utifrån ett medvetet kvinnoperspektiv.

På schemat skall det inte bara stå historia, utan kvinnohistoria: inte engelska utan feministisk engelska: textanalys skall vara utifrån könsrollsperspektiv, osv.

De utbildningsvägarna växer fram på våra folkhögskolor runt om i landet, bara i år finns ett femtontal kortare och längre kurser.

*

Den andra halvan av 4/80 ägnas huvudsakligen åt kvinnolitteratur. I tre sinsemellan väldigt olika artiklar behandlas svenska, danska och delvis internationella titlar och tendenser.

De traditionella litteraturteoretiska måttstockarna går att applicera på Selma Lagerlöf och på några andra svenska författarinnor, men är svårare att tillämpa på det vi ibland kallar "den nya kvinnolitteraturen", menar Ulla Torpe som inleder vår "Kulturbilaga".

Den innehåller bl a en presentation av förberedelsearbetet inför den stora konstutställningen "Vi arbetar för livet . . ." på Liljevalchs i höst och avslutas med en "samlingsrecension" av en del böcker som kommit ut under de senaste åren.

VAD HÄNDE PÅ

— från uppfostran till utbildning, från kall till lönearbete.

Av Bodil Österlund

Det är inte längre så att etik och moral ingår som en självklarhet i sjuksköterskornas utbildning, men det är fortfarande så att praktiktiden är dominerande under utbildningen i längd räknat. Om sjuksköterskeyrket och sjuksköterskornas utbildning från Florence Nightingale och fram till idag skriver Bodil Österlund.

Sjuksköterskeyrket är ett traditionellt kvinnoyrke ur flera aspekter. Dels därför att det genom tiderna praktiskt taget till 100 % varit dominerat av kvinnor och dels därför att sjuksköterskans arbete varit uppbyggt på det vi definierar som "kvinnekulturella" värderingar och egenskaper. Inte biologiskt nedärvda egenskaper utan snarare förhållningssätt som kvinnor förvärvat genom sitt arbete och sina erfarenheter, t ex omsorg om och ansvar för andra, psykologisk blick, lyhördhet inför känslor osv.

När vi till det här numret skulle välja en begränsad del av verkligheten för att belysa något om kvinnors utbildning blev de här argumenten vägledande.

Vi hade en hel del diffusa föreställningar. Både om hur sjuksköterskor var förr, och vad som är på väg att hända med arbetet som och utbildningen till sjuksköterska.

Vår bild av den klassiska sjuksköterskan var en kvinna uppsträckt i sin uniform, sträng och moralisk, nitisk och asketisk. Hängiven sitt arbete till på bekostnad av den egna friheten.

Bilden av dagens sjuksköterska var vag. Hon satt, i stort sett vid ett skrivbord på avdelningens kontor, administrerade, ledde och fördelade arbete, delade ut medicin och deltog rätt sparsamt i det vårdande arbetet med patienterna. Vi såg henne som en rationell och effektiv yrkeskvinna.

Instället, trodde vi, hade undersköterskan med lägre lön och kortare utbildning, övertagit en stor del av den "gamla" sjuksköterskans arbete, omsorgen och den direkta kontakten med patienterna.

Om utbildningen visste vi att den hade förändrats från en utbildning byggd på lärlingsprincipen, där den mesta tiden ägnades åt praktisk tjänstgöring på avdelningarna, till en schemalagd femterminsutbildning där teorin var viktigare än praktiken.

Det vi visste alldeles säkert var att sjuksköterskeyrket hade förändrats från att ha varit ett avlönat "kall" till ett "vanligt" lönearbete, och vi var väldigt nyfikna på när omsvängningen började, varför, och vad den fört med sig.

Hade det t ex någon betydelse för utbildningen att det var en kvinna, Florence Nightingale, som organiserade den första sjuksköterskeskolan i England? Den startade 1836, var en av de första i Europa och skolans principer blev tongivande för efterföljande sjuksköterskeskolor, inte minst i Sverige.

Hur stor betydelse har det att landstingen idag både är arbetsgivare och har ett delat huvudmannaskap för utbildningen av sjuksköterskor?

Vi läste bl a i sjuksköterskeelevernas studiehäfte "att myten om hur kvinnor och sjuksköterskor skall vara har vi ingen nytta av!"

Däremot kan det vara till en viss nytta och glädje för våra arbetsgivare när de skall försöka hålla våra löner nere, och fortsätta att utnyttja oss."

Frågorna började hopa sig och med risk för att bli anklagade som reaktionära undrade vi;

Fanns det ingenting av den gamla synen på arbetet som var värt att behålla, och fanns det inga värden i "kallet" som var bra?

Vi beslöt oss för att titta på Florence Nightingale, bakom myten om ängeln med lampan

VÄGEN...

som strök sårade soldater över pannan under brinnande krig.

Vi letade fram och dammade av hennes bok "Anteckningar om sjukvård" som kom ut kring sekelskiftet och vi läste under rubriken "Hur en sjuksköterska ska vara":

"... Varje sjuksköterska skall vara en människa som man kan lita på, med andra ord hon skall kunna ställas på förtroendeposter.

... hon måste ha aktning för sitt kall därför att livet, ofta bokstavligen lägges i hennes händer. Hon måste vara omdömesgill, noggrann och snabb iakttagare och hon måste vara en kvinna med fin och moralisk känsla ...

... vad menas med att känna "kallelse" för något? Är det inte att utföra sitt arbete för att försöka förverkliga sitt eget ideal om vad som är det rätta, det bästa och inte därför att man blir "avslöjad" om man inte gör det? Detta är den hänförelse som var och en från skomakaren till bildhuggaren måste ha för att följa sin "kallelse" på ett riktigt sätt.

Men en sjuksköterska har inte att göra med skor, inte heller med mejsel och marmor utan med mänskliga varelser, och om hon för sin egen bekvämlighets skull inte ser efter sina patienter sätter inga tillsägelser henne istånd att göra det. Sjuksköterskan som har en sådan "kallelse" kommer för sin egen tillfredsställelss skull och av intresse för patienten ..."

Är inte det här värderingar av mänskliga egenskaper som vi upplever som positiva (om vi bortser från den tidens sätt att uttrycka sig på)? Kan vi inte skriva under på att viktiga värden att behålla är moraliskt ansvar för andra, betydelsen av den egna tillfredsställelsen i arbetet,

vikten av meningsfullt arbete?

Vad Florence gjorde var att hon inte skilde på person och funktion. Man uppfostrades till sjuksköterska, men utbildades inte till funktioner och arbetsuppgifter.

Men istället för att ställa krav utåt mot samhället och kräva att de här värdena respekterades och belönades, bevakade sjuksköterskorna sina egna intressen inbördes. Under första delen av 1900-talet när sjukvården expanderade, nya sjukhus byggdes och efterfrågan på sjuksköterskor var stor, startade flera privat- och landstingsstyrda skolor.

"Utbildningen" på de olika sjukhusen varierade från tre månaders städning, bäddning och tvättning, till två års utbildning där det ingick teoretiska studier i anatomi, kirurgi, osv.

Många sjukhus använde "utbildningen" som skydd för att kunna utnyttja gratis arbetskraft. Konsekvensen blev att det till slut var svårt att skilja på välutbildade "äkt" sjuksköterskor och dåligt utbildade "falska".

Det var skälet till att sjuksköterskorna startade Svensk Sjuksköterskeförening 1910. Man ville främja "gemensamhets- och ansvarskänslan" hos sjuksköterskorna, och man ville skilja de äkta sjuksköterskorna från de falska.

Villkoren för medlemskap i föreningen var bl a att man skulle vara ogift eller änka, ha gedigen utbildning och ha arbetat som sjuksköterska minst 1 1/2 år.

Det var en ideell förening man bildade — inte en fackförening.

Vad man ville inom SSF var att behålla den höga arbetsmoralen inom utbildningen och yrket, men man röstade t ex emot införandet av 8

Den hierarkiska ordningen bland den gamla sortens sjuksköterskor var sträng. Idag vill vårdpersonalen arbeta i vårdteam. Foto t.v: Ann-Christine Eek/MIRA

timmars arbetsdag.

Det berodde både på sjuksköterskornas speciella förhållande till arbetsgivarna som ansåg sig ha bestämmanderätt över dem, på klassammansättningen i organisationen, (företrädesvis medel- och överklasskvinnor), men också på inställningen till arbetet — belöningen räknades i den egna tillfredsställelsen, inte i reda pengar.

Sett ur dagens fackliga perspektiv framstår handlingen som osolidarisk eller omedveten, men insatt i sitt historiska sammanhang, var det då så konstigt?

Fanns det, sett utifrån den dåtida sjuksköterskans perspektiv, någon anledning att liera sig med arbetarklassens krav om kortare arbetstid och bättre löner? Dvs den kamp som bedrevs intensivt i slutet på 1800-talet och i början på 1900-talet.

Var det så sveckfullt, sett med sjuksköterskornas ögon, att bilda en "kamratförening" för att behålla arbetsmoralen, när arbetarna vid samma tidpunkt bildade fackföreningar för att få igenom sina materiella krav.

Sjuksköterskorna hade från början valt, eller varit tvungna att välja. Arbeta eller familj.

När man valt arbetet, var det då inte konsekvent att bevaka arbetets och utbildningens innehåll?

Var fanns det utanför arbetet som direkt krävde en kortare arbetstid när man inte hade familj?

Varför skulle man kräva mer i lön, än det som täckte de egna behoven, när man inte var familjeförsörjare?

Idag ser det annorlunda ut. Vi vill inte välja mellan arbete och familj — vi vill både och. De formella hindren för ett sådant val har försvunnit — men hur är det i praktiken?

Finns det en rimlig möjlighet att förena ett arbete som ger avkastning nog för ekonomisk oavhängighet och ett liv utanför arbetet som inkluderar man, barn och kanske politisk och facklig aktivitet?

Låt oss lämna Florence och hennes systrar och titta på dagens "syrror".

Hela 60 % av dagens utbildade sjuksköterskor arbetar deltid, majoriteten halvtid. Detta trots att det råder en konstant brist på sjuksköterskor inom de flesta landstingsområden.

Vad beror det på?

Ett enkelt svar, som rymmer en mycket mer komplicerad problematik, är att en stor del av sjuksköterskornas arbete ligger på obekvämt arbetstid.

Människor blir inte friska kl. 18.00 när daghemmen stänger, dvs det är svårt att kombinera arbetet med det huvudansvar för barn och familj som de flesta kvinnor fortfarande har.

En annan mer svåråtkomlig orsak ligger i sjuksköterskearbetets innehåll.

Våra bilder av gårdagens och dagens sjuksköterskor är inte så svartvita som vi trodde. Kvar finns, outtalade, samma krav som ställdes på den förra generationen sjuksköterskor.

Även om mycket av det konkreta omvårdnadsarbetet tagits över av undersköterskor och sjukvårdsbiträden så ligger fortfarande huvudansvaret för "omsorgsarbetet" kvar på sjuksköterskorna.

Vad det "reproduktiva arbetets kvalitativa

Uniformen och märket var viktiga delar av sjuksköterskans identitet, uniformen har idag ersatts av funktionella rockar, och märket ser man alltmer sällan.

särart" innebär har Rita Liljeström i Kommunals kvinnor på livets trappa uttryckt så här:

"Det är på ett annat sätt psykiskt krävande och självutgivande att ha tillgång till känslolivets totala och ursprungliga källor och bruka dessa med omdöme och omsorg om sin nästa.

Omsorg om andra aktualiserar frågor om moral och etiska problem. Det finns risk för sammanblandning av egna och andras behov. Och risk för att man bygger upp murar mellan sina egna och andras behov. Till det ligger en latent utmaning i omsorgsrelationer; att vara frisk när andra är sjuka, att vara levande inför de döende, att som vuxen ha makt över barn, att ha i överflöd när andra lider nöd, att ha sitt på det torra när andra är otrygga."

Och utöver det reproduktiva arbetet har alltså den administrativa och arbetsledande delen växt i omfattning. Avdelningarna har blivit större — både mer personal och fler patienter. Specialisering och rationalisering har ökat, och i och med arbetstidsförkortningen har arbetstiden minskat.

Detta är en utveckling som vi kan spåra tillbaka till efterkrigstiden då kvinnorna sökte sig ut till den svällande offentliga sektorn.

Det var då, i skiftet mellan 40—50-talet, som sjuksköterskorna för första gången hotade med strejk för högre löner. De vann sin kamp och "kamratföreningen" hade tagit formen av ett fackförbund.

Det var också i början på 50-talet som ökningen av sjukvårdsbiträden och undersköterskor började.

1950 fanns det ca 21 000 undersköterskor och sjukvårdsbiträden ute i sjukvårdssektorn. 1979

hade de yrkeskategorierna ökat till ca 225 000.

Men sjuksköterskeutbildningen, som vi trodde hade förändrats radikalt, hade bibehållit sin grundprincip. Fortfarande är basen för sjuksköterskeutbildningen en schemalagd praktisk tjänstgöring på olika vårdavdelningar.

Drygt 60 % av utbildningstiden är praktik, men däremot har den praktiktiden urholkats väsentligt.

Gerd som utbildade sig mellan 1948—51 berättar om sin elevtid:

"Under hela utbildningstiden hade vi på gott och ont, skolans vakande öga över oss, även när vi gick praktiken på vårdavdelningarna. Vi upplevde stöd och trygghet, men kände också plikt och rädsla. Å andra sidan blev vi ordentligt insatta i vårt framtida jobb, det var sällsynt med mer än två elever per sjuksköterska på en vårdavdelning och i slutet på utbildningen gick vi parallellt med henne på hennes schema."

Elisabet som gör 4:e terminen av sin sjuksköterskeutbildning ger oss en annan bild:

"Ibland kan det vara mellan 7—10 elever på en avdelning. Två kan vara sjukvårdsbiträdeslever, tre kan vara undersköterskeelever, ytterligare tre—fyra kan vara medicine kandidater. Och så vi — minst ett par sjuksköterskeelever. Det händer ibland att när vi tex skall lära oss ta venprover så ingår det också i medicinernas kurs. Då kommer vi i andra hand."

Vad jag saknar mest är att någon gång få lära känna en "syrra" lite grand. Få lite tips hur man skall göra i olika situationer, höra hennes erfarenheter."

Det som finns kvar av en idé, som byggde på att en viss sorts kunskap inte gick att lära ut teoretiskt, inte gick att läsa sig till utan krävde erfarenhet av möten mellan människor, är idag bara formen — skalet.

Praktiktiden, som kan betyda att man lägger märke till förhållningssätt, bekräftar hur man handskas med människor, förstärker eller försvagar tidigare livserfarenheter osv, är på väg att försvinna.

Kollisionen mellan sättet att organisera sjukvården, grundat på ett manligt, specialiserat, rationellt och ekonomiskt effektivt synsätt med modellen hämtad från varuproduktionen, och den tradition av lagrade kvinnliga värderingar i bl a sjuksköterskornas yrkesmoral blir tillspet-sad nu i början på 80-talet.

Utbildningen av sjuksköterskor reformeras.

Praktiktiden skärs ned till hälften och i klartext säger RUL — utredningen som ligger till grund för reformen — att det mest tidskrävande arbetet, omvårdnadsarbetet, skall av ekonomiska skäl, utföras av andra personalkategorier än sjuksköterskor — personal med kortare utbildning och lägre löner.

Sjuksköterskan blir administratör.

Det är inte bara kvinnor som kön som diskrimineras, det är framförallt det arbete som kvinnor genom tiderna utfört (mest oavlönat), som underskattas och nedvärderas.

Krassa ekonomiska avgöranden skyfflar nu över viktiga delar av arbetslivet — det reproduktiva arbetet — till andra yrkesgrupper som i sin tur kommer att få kämpa för att det arbetet skall avlönas och respekteras. □

BÖ

SKA BLI SJUKSYSTER JAG, TRALALA

Ska bli sjuksyster jag, tralala
Syster är säkert tjustigt att va
Ja som glittra och le
som en strålande fe
ja det ska lilla jag tralala
tralala tralala tralala

Gå elev är nog pyton till knog
Teori tycker jag verkar nog
Inte ska en elev
tvätta gummornas skrev
det är biträdets jobb tycker jag
det är sånt som dom ska, eller va?

Tänk när utbildningen sen är klar
vilket vansinnigt ansvar man har
Dela ut medicin
vara prydlig och fin
ändå fast som en mur eller hur
ska man va tycker jag tralala

Doktorn märker hur säker jag är
Och en dag är han allvarligt kär
Skymtar hud brun och len
ovan knästrumpeben
och en dag är han där eller va
tror nog jag tralala tralala

Jag får sluta mitt yrke så klart
I vår villa ska vi ha det rart
Ett par barn vill jag ha
Och en barnflicka va
som är stadig och bra ska jag ha
Det blir bra tycker jag tralala tralala

Kanske gillar jag inte allt fläng
på ett sjukhus. Blir nog mannekäng
Eller fotomodell
Alltid finns det nån snäll
miljonär jag kan ta tror nog jag
Och sen sticker vi till USA

text: Sonja Åkesson
musik: Gunnar Edander
Finns på skivan Sångers om Kvinnor

FLORENCE ÄR GLÖMD BETYGEN ÄR BORTA MEN KONKURRENSEN FINNS KVAR — ett samtal om sjuksköterskeutbildning

intervju: Lotta Schüllerquist

Två generationers sjuksköterskor berättar i ett samtal med Lotta Schüllerquist om utbildningen till och arbetet som sjuksköterska.

Gerd utbildades i det gamla "kallets" anda, men har arbetat som en modern administrerande sjuksköterska.

Elisabet, som är aktiv i sjuksköterskeelevernas förbund, är kritisk emot det arbete som hon förväntas göra när hon är färdig.

Båda är rädda för vad som händer med sjuksköterskeutbildningen under 80-talet.

Gerd Malmström började sin sjuksköterskeutbildning sommaren 1948 vid Birgitta sjuksköterskeskola i Linköping. För att antas till utbildningen var man tvungen att gå tre månaders provtjänstgöring, men Gerd ansågs ha bevisat sin lämplighet för yrket redan efter en och en halv månad och kallades då till första läskursen.

Gerd hade tidigare kontorsutbildning och hade jobbat på kontor, men trivdes inte med det. Hon ville ha med människor att göra, och funderade

bl a på att bli sjuksköterska.

Elisabet Nylander går sin fjärde termin på Ersta sjuksköterskeskola i Stockholm. Efter ytterligare en termin blir hon klar med sin 80-poängs grundutbildning. Hon har tidigare jobbat några år som tandsköterska, men tyckte det blev rutinbetonat och stressigt.

— Jag gjorde stora ögon när jag kom till skolan i Linköping, berättar Gerd. Jag kom från en progressiv, medveten miljö där man kunde snacka om allting, och hamnade på ett ställe där man skulle vara lite upp-

Bilderna på Gerd och Elisabet har Ann Andrén-Karlström tagit.

Gerd som färdig sjuksköterska, 1951.

sträckt och fin i kanten. Man skulle t ex niga för rektorn och överläkarna. Jag tyckte det var konstigt.

Eleverna bodde i internat på skolan under de tre och ett halvt år som utbildningen tog. Mat och husrum var gratis, men de obligatoriska elevkläderna och allt annat fick eleverna bekosta själva. Utrustningen, blåa klänningar, förkläden, kragar, mössor, svarta skor och strumpor och den svarta ankellånga kappan kostade ungefär 800 kronor. De som inte kunde få pengar hemifrån eller hade sparade slantar fick ta banklån för att bekosta utbildningen.

— Efter ett halvår infördes studielån, 50 kr i månaden, som skulle deklarerars. Vi försökte göra avdrag för arbetskläder, som jag visste att andra yrkesgrupper fick, men det blev avslag, berättar Gerd. Idag läser sjuksköterskeeleverna på studielån, bor utanför skolan och klär sig i sina egna kläder.

— Men det finns lite kvar av

det gamla: när vi skulle ut på praktik fick vi veta att vi skulle ha vita knästrumpor eller helst långa strumpor, kjolar nedanför knät, mjuka tystgående skor och inga halsband, berättar Elisabet.

Andan på Birgitta sjuksköterskeskola i slutet av 40-talet var humanistiskt konservativ, med en diffus religiös anknytning: obligatorisk morgonbön, och en präst som undervisade i sjuksköterskans etik och moral.

— Jag minns inte mycket mer av etikundervisningen än att Svenne, som pastorn kallades, ritade en triangel som föreställde treenigheten. Jag var ateist redan då och tyckte det var obegripligt. Jag invigdes till sjuksköterska i Linköpings domkyrka, och det kändes egendomligt, berättar Gerd.

Skolan låg dock väl framme i övrigt, med bra undervisningsmetoder och kunniga, pedagogiska lärare, och gav en bra teoretisk grund. Lärarna var kvicka att snappa upp

diskussionen kring allt nytt som hände inom medicinen då och vidarebefordra det till eleverna. Läkare vid Linköpings lasarett ställde upp och föreläste av eget intresse.

— Vi fick väldigt gedigen teoretisk kunskap, men det ställdes också ganska höga krav på oss, med både muntliga och skriftliga förhör.

— Det skapade konkurrens mellan oss elever, vi jämförde våra resultat och en del orkade inte med den hårda pressen i slutförhören, säger Gerd.

— Så är det nu också, säger Elisabet. Trots att betygen är borta och vi bara får godkänt eller icke godkänt, så får vi poäng på skrivningarna och jämför oss med varandra. Och det görs fortfarande en slags inofficiell uppföljning av oss elever: avdelningsföreståndarna på de arbetsplatser vi kommer till ringer upp skolan och kollar hur man var under elevtiden, hur man var klädd, om man var politiskt aktiv, hur duktig man var. Vi har protesterat mot detta, men det tycks

vara svårt att bli av med. Och det leder till att många är rädda för att kritisera öppet, trots att det förväntas av oss.

— Det dubbelspelet var ännu starkare på min tid, säger Gerd. Då hade man skolans ögon på sig även privat, och det hade man respekt för, för olämpligt uppförande kunde påverka betygen. Vi fick oss itutat gång på gång att det var *fint*, lite former, att vara sjuksköterska. För mig var det självklart att man inte fick göra skillnad på folk — jag hade svårt att förstå varför sjuksköterskor skulle ha så dålig lön om det var ett så fint yrke. Men det var den sortens borgerliga värderingar som var rådande, och trots att arbetarrörelsens efterkrigsprogram gav oss arbetarbarn bättre utbildningsmöjligheter var de flesta av mina kamrater antingen från bondefamiljer eller högre medelklass. När 50-talets kalla vindar började blåsa höll jag på att ställa till med kalabalik med min prenumeration på "Nyheter från Sovjetunionen" — mina egna kurskamrater formligen kastade sig över mig och kallade mig femtekolonnare.

— Allra tydligast märktes dubbelmoralen när någon elev blev gravid, fortsätter Gerd. På föreläsningarna fick vi veta allt om människokroppen, både utan och innan, men när det gällde oss själva var det ett förfärligt hyssjande. Det var otänkbart att prata öppet om att någon var gravid. När en av mina kamrater blev med barn fick jag elevföreningens uppdrag att gå till rektor och utverka tillstånd för henne att få gå kvar på skolan och ta sin examen. Det var inte ovanligt att tjejer hoppade av i den situationen. Men vi lyckades få rektors OK till att hon stannade, så hon fick sin examen. Trots att hon vägrade gifta sig. Vår rektor, som vi hade en enorm respekt för, var

bra — när det verkligen gällde så ställde hon upp, och det gillade vi henne för.

— Det finns lärare på vår skola också som anser att man inte ska ha barn om man är sjuksköterska, säger Elisabet. Framförallt ska man inte vara ensamstående förälder, det är oansvarigt — "så var det inte förr . . ."

Det som förändrats mest i sjuksköterskeutbildningen sedan 40-talet är praktiken. Fortfarande varvas teorikurser med praktik på olika sjukvårdsområden.

Gerd: Vi var bara en eller två elever på varje avdelning. Vi hade 48 timmars arbetsvecka precis som personalen, och vi fick vara med i alla arbetsuppgifter på avdelningen. Vi fick ta eget ansvar för ett visst antal patienter, som vi skötte helt och hållet under erfaren personals ledning. Vi lämnades aldrig ensamma. Vi deltog både i avdelningsföreståndarnas och biträdespersonalens jobb, och det gav bra kunskap. Det var en väldig trygghet att hela tiden ha kunniga handledare vid sin sida. Vi fick lära oss praktiskt hur man ger en god omvårdnad, något som framhölls som det allra viktigaste under praktiktiden. Det var tungt ibland — jag fick mitt första ryggskott under elevtiden — men det var ett bra sätt att lära sig yrket. Vi fick lära oss respektera patienterna på ett sätt som man inte gör nuförtiden, t ex att inte blotta människor. Jag plågas av att se hur man struntar i patienternas blygsel idag, det går som på ett löpande band: mat i ena ändan och avföring i den andra.

— Idag lär man sig omvårdnad på ett mer teoretiskt sätt, genom rollspel där vi själva spelar patienter och vårdar varann. Vi påminns ofta om vårt ansvar för patienterna, men vi får inte ta samma direkta ansvar som ni i praktiken.

Vi får oss tilldelade vissa uppgifter, som omläggningar, venprover, men vi sköter inga patienter helt och hållet. Vi får ta ett annat ansvar i stället under sista terminen: då ska vi ta hand om andraterminseleverna och undervisa och förklara för dem. Vi får inte samma stöd som ni, vi har ingen "bakom ryggen" på det sättet utan vi får klara oss själva och det är ganska jobbigt. Det är ofta svårt att få svar på frågor, det är för ont om tid. Man saknar just praktiska tips och förklaringar till varför man gör så eller så. Bara ibland när man pratar mer privat med någon sjuksköterska kan man få höra just detta: "så här tycker jag du ska göra". Det känns mest som att vi är några som kommer och går, som egentligen mest är i vägen. Och det är vi naturligtvis, för vi är alldeles för många elever på varje avdelning: där finns två eller tre sjuksköterskor som ska handleda fem sjuksköterskeelever och dessutom undersköterskeelever, vårdlinjeelever,

mentalvårdselever och läarkandidater. Det kan vara tio elever samtidigt på en avdelning.

— Det är svårt att hålla reda på var de olika eleverna står i sin utbildning, och därför är det jobbigt. Man måste hela tiden hålla sig skärpt och komma ihåg att eleverna har rätt att fråga, säger Gerd.

— Idag sätter man i alla fall patienter mer i centrum, både i teorin och praktiken, än man gjorde för bara fem år sedan. Då var det mest status i att kunna sköta komplicerade apparater, att vara tekniskt skicklig. Min syn på yrket har förändrats under utbildningen. När jag började var jag nog inne på att bli tekniskt skicklig, men idag är det människorna som är viktigast. Det känns som om det finns så mycket man kan göra, om man bara tar sig tid att lyssna och försöka förstå patienterna, säger Elisabet.

— Just det: att hitta människan, individen, i patienten. Att ha tid att lyssna och se, plocka fram patientens sociala bakgrund, yrkesliv, intressen, önskningar, säger Gerd.

— Man måste kunna ta sig tid med det, och inte sätta sig bakom skrivbordet, för då blir jobbet ointressant. I utbildningen lär vi oss att jobba i grupp, och det tror jag man kan försöka fortsätta med. Jag tror det är viktigt att man lär känna varann som privatpersoner också, och försöker lösa problem och konflikter genom att prata om dem, istället för att sopa dem under mattan, säger Elisabet.

En erfarenhet som både Gerd och Elisabet gjort under praktikutbildningen är att man får väldigt påtaglig kontakt med samhällets orättvisor.

— 50-talet var tillväxtens tid och många verkade inte tänka på hur det såg ut bakom välfärdens kulisser, säger Gerd.

Sverige var som en gräddbakelse i världen, med massor av gräddde uppepå, men den lukade lite illa om man petade i underkanten. Jag satt som tjänsteman på sjukvårdsstyrelsen och hade i uppgift att åka ut och kontrollera dem som hade hemsjukvårdsbidrag. Och då såg man både nöd och rädsla och en väldig isolering. Därför har jag aldrig varit intresserad av att fixa blindtarmar och armar enbart, utan jag har försökt få med hela den sociala situationen i mitt jobb. Genom att fråga och lyssna.

— Jag fick nästan en chock förra terminen när jag gick tillsammans med en distriktssköterska på hembesök i Bandhagen. När jag såg hur folk kunde bo, hur dom satt ensamma och försupna, nästan fastklitrade vid golvet. Och smutsen . . . Jag blev förbannad, och ville gå upp till riksdagshuset och slå näven i bordet och visa dom hur folk har det, småfolket som dom pratar om. Fortfarande finns det folk som inte får någon hjälp, som är bortsorterade, säger Elisabet.

Gerd och Elisabet är överens om att sjukvårdsarbetet idag är sämre än för 20–30 år sedan, trots de framsteg som gjorts medicinskt och när det gäller utrustning som underlättar arbetet.

— När arbetstiden för sjuksköterskorna skars ner från 48 till 40 timmar i veckan tappade vi kontakten med patienterna. Den minskade arbetstiden är bara kompenserad till 60 procent: vi får alltså utföra mer arbete på kortare tid idag. Jag känner mig kränkt som yrkesmänniska när jag tvingas göra avkall på kvaliteten i mitt jobb för att vinna kvantitet. Man har också hackat sönder vårdarbetet i småmoment: en patient får olika slags hjälp av olika personer, istället för att en har

hand om hela patienten. Man har helt enkelt infört industrins organisationsmönster i människovården, och det kan jag inte acceptera. Hur upplever patienterna detta? De vet ofta inte vem som är vem på en vårdavdelning, vem de ska vända sig till och fråga eller skälla på, säger Gerd och fortsätter:

— Som sjuksköterska har jag en dubbel roll: jag ska dels ge patienterna en god vård, men jag är också arbetsgivarens förlängda arm, jag ska leda och fördela arbetet. Arbetsgivaren utnyttjar mina kunskaper, men de används inte på ett sätt som jag kan känna är riktigt. Det viktigaste är att jag presterar *mycket* vård, inte *bra* vård. Och det skapar en motsatsställning till patienterna: varför ska jag tvingas vårda folk i korridorer, när jag vet att det inte är bra vård?

— Jag tycker man borde kunna skjuta skrivbordsjobbet åt sidan och ägna sig mer åt patienterna. Man kan ju offra en del av sin fritid på att göra undan administrationen. Det skulle jag gärna göra om jag visste att jag gjorde ett bättre jobb med själva människovården. Men de flesta håller hårt på sina arbetstider, säger Elisabet.

— Men det är viktigt, vi ska ha betalt för vårt jobb. Nu försöker ju politikerna spara genom att ta in frivillig arbetskraft i vårdarbetet, men så ska det inte vara. Framförallt sjukvårdsbiträdena är redan så nerslitna och dåligt betalda så det är inte rimligt att kräva mer. Mer utbildning och högre lön åt de lågavlönade är den främsta förutsättningen för att få arbetet att fungera bättre. Då kan man få igång lagjobb där hela personalen känner ett kamratskap som även kan omfattas patienterna och läkarna. Men det är en kostnadsfråga, en politisk fråga: vem styr sjukvården idag? In-

te är det patienterna eller den lågavlönade personalens intressen. Varför ska de som utför det tyngsta och skitigaste jobbet bara ha 4 000 i månaden medan överdoktorerna tjänar 20—25 000?

— Dagens sjukvårdsbiträden jobbar också i första hand för att de är tvungna att försörja sig. Det innebär inte att de gör ett sämre arbete, ofta tvärtom, men deras utbildning och arbetsvillkor är urusla. Bland dem har jag erfårit det kvinnoförtryck som jag aldrig varit utsatt för själv: många är ensamstående och har barn, och tvingas ofta jobba på arbetstider som inte passar ihop med barnens behov. Den oro som de kvinnor känner som tvingas lämna sina barn ensamma när de går bort och jobbar natt är obeskrivlig, och omöjlig att acceptera som rimlig.

— Därför är det nödvändigt att vi sjuksköterskor som har bättre arbetsvillkor slåss för bättre lön och utbildning för alla som jobbar i vården. Alla skulle ha 30 timmars arbetsvecka och undersköterskans utbildning och lön, minst. Men majoriteten i vårt förbund är borgerliga kvinnor, som inte ser lönekampens betydelse. Idag har en nyutexaminerad sjuksköterska samma lön som en erfaren undersköterska och det ser många som ett skäl att inte utbilda sig. Förbundet har länge slagits för så små löneskillnader som möjligt, genom att de lågbetalda lönen höjs, men det går inte att genomföra. Här slår TCO:s löneprinciper igenom: lön efter utbildning, kvalifikationer och erfarenhet. Arbetsköparna beräknar lönerna efter ett poängsystem baserat på hur stor personal man har sig underställd, som de uttrycker saken: det är alltså helt klart att vi sjuksköterskor betalas för att vi leder och fördelar arbetet, inte för att vi jobbar mer.

— Jag har märkt att jag har

förlorat något av min spontana värme i takt med att jag stigit i graderna, jag har blivit något av en byråkrat mot min vilja. Jag hade egentligen mer utbyte av jobbet när jag arbetade i icke överordnad ställning, t ex som nattsköterska, när jag hade tid att sitta och prata med patienterna. Det jag helst skulle vilja använda mina kunskaper och erfarenheter till är att jobba som undersköterska, det är det roligaste jobbet, säger Gerd.

— Inom sjukvården har vi en väldig makt över människor, och därför måste vi ha kunskap och ork att ta ansvaret för att undvika missbruk av makten. Det är därför som det är så viktigt att *alla* har bra utbildning, för utan kunskap kan man inte ge en bra vård. Och det är kunskap i omvårdnad som behövs för att höja de människoinriktade arbetsuppgifternas status.

— Men det ser inte ut som det är på väg åt det hållet, utan tvärtom, säger Elisabet. Sjuksköterskeutbildningen ska ju kortas till fyra terminer, och stora delar av praktiken ska tas bort. Redan idag innebär konkurrensen om praktikplatser att man på vissa skolor gör sin barnpraktik på daghem eller som i Umeå på kyrkans barntimmar. Framöver ska barnpraktiken reduceras till studiebesök på daghem — så man vet hur ett barn ser ut . . . Och injektionsteknik får vi i framtiden lära oss på dockor utrustade med en lampasom lyser grönt om man gör rätt — det är inte klokt. Den psykiatriska praktiken ska också tas bort, och vad blir det då kvar som har med människokunskap att göra? Jag tycker detta tyder på att vi i fortsättningen bara ska sitta och jobba med papper, inte med sjuka människor. □

MANLIGA TÄNKARE OCH KVINNLIGA HUSDJUR

— om kvinnornas utbildningshistoria

av Birgitta Ohnsell

"Mäns och kvinnors historia är ju så sammanflätad som varp och inslag i en väv, men de har lyckats göra en historia av enbart inslaget..."

skrev Elin Vägner i sin bok Väckarklocka 1941. Ett talande exempel på denna så kallade glömska i historieskrivningen är Carl Ivar Sandströms Utbildningens idéhistoria, som kom ut 1976. En diger och betydelsfull bok, som handlar om de idéer som under århundradenas lopp påverkat utbildningen samt skolans mål och sätt att arbeta. I utbildningens idéhistoria börjar flickorna synas i sjunde kapitlet. Från antiken och fram till 1800-talet har de smusslats undan på sammanlagt en sida.

Det har ordats förnämligt om individ, kollektiv, människan som räknas och så vidare. Men det är pojkarnas historia det handlar om, och det med en sådan självklarhet att vi luras att tro att det är alla s idéhistoria det handlar om, såväl pojkarnas som flickornas. I själva verket förhåller det sig så att flickornas utbildningshistoria är en helt annan, inte jämförbar och alltså oskriven.

Den här boken är ämnad att läsas i första hand av blivande lärare. Den kommer att studeras i årtionden av tusentals lärarkandidater. Som färdigutbildade kommer de att under ett helt arbetsliv, cirka fyrtio

år, fortsätta traditionen att människa är lika med man. Flickor kommer även i fortsättningen att tro att det hör till naturens outgrundliga ordning att samhället domineras av män. Vem talar om för dem att flickor under årtusenden blivit nekade utbildning och därför saknat varje möjlighet att göra sig gällande inom de olika vetenskaperna? Vem hjälper dem att se och förstå bakgrunden till att det alltså finns så få kvinnor inom så gott som alla styrande församlingar, på alla ledande poster? Vem hjälper den manlige studerande att komma ur sin självklart mansdominerade samhällssyn?

Denna falska historieskrivning fortsätter med nödvändighet att föra fram ett icke jämställt samhälle, i och med att aldrig grunderna för dagens ordning redovisas. Om författaren åtminstone klart deklarerat att boken huvudsakligen handlar om pojkarnas utbildningshistoria. Men nej, han låter oss gå direkt i fällan. Vad är det då som saknas?

Här står ingenting om den stora Aristoteles och hans alstringsteorier, ingenting om hans tro på naturens orubbliga ordning, det vill säga kvinnan som en stympad hanne, kall och fuktig med ofullgången hjärna — lägre, sämre, mindre värd. Vilken betydelse har

utelämnandet haft? Aristoteles som präglade kvinnosynen i århundraden.

Vilka spår har Bibeln satt i utbildningens idéhistoria? Det får vi inte höra någonting om. Men ändå är det inte otroligt att det var Paulus som spökade ännu 1902 när Svenska läroverkskommittén hävdade att enbart manliga lärare hade rätten och begåvningen att inneha lektorstjänster.

Medeltidens överhuvud, störste filosof och skolastiker, ännu idag erkänd som den katolska kyrkans officiella filosof — Thomas av Aquino — är redan nämnd. Hans stora tankar om kvinnor framgår med önskvärd tydlighet, när han påstår att deras bidrag i skapelsen består av det förgängliga skalet — kroppen, under det att den eviga själen överbringas av mannen. Hans teorier om kvinnan som djävulens redskap bäddade för de flerhundraåriga häxprocesserna.

Nog skulle väl några upplysningar om detta ha haft sin givna plats i historien?

*

En spanjor, Huartes, skrev 1575 en vetenskaplig bok om begåvningsundersökningar. Den utkom i inte mindre än 96 upplagor över hela Europa. Av allt att döma har universitetet i Uppsala haft en särskild förkärlek för och tilltro till den

Flickor har under årtusenden varit utestängda från utbildning och möjligheter att göra sig gällande inom olika vetenskaper. Men i Carl Ivar Sandströms "Utbildningens idéhistoria", utgiven 1976 och en inledande bok i lärarutbildningen, finns nästan inget om flickornas idéhistoria. Birgitta Ohnsell, författare till "Modiga män och menlösa mamseller", gör en kritisk granskning av kvinnoynen hos de manliga filosofer som Sandström tar upp.

boken — den blev inköpt i inte mindre än elva upplagor. Där får man klara besked om hur det förhåller sig med intelligensen.

Huarter talar med skärpa om att de fäder som önskar barn som skall ägna sig åt studier, bör inrikta sig på att avla gossar. Flickor kan på grund av väta och kyla — återigen de gamla efterhängsna motsatsparen — ej ha ett djupt förstånd.

*

En annan berömd man, sociologins grundläggare, *August Comte* (död 1857) bevisar att kvinnor har ett slags förlängd barndom. Det kan man lätt lägga märke till bland annat på den ljusare rösten samt brist på skägg och rejäl hårbeklädnad på kroppen. Men det är inte bara kroppen som mer liknar barnets, det gäller också kvinnornas förstånd. Det är just detta som är utmärkande för dem alla — en intellektuell svaghet. Uppräkningen fortsätter.

Charles Darwin, utvecklingslärans upphovsman nämns inte mindre än i sex olika sammanhang i *Utbildningens idéhistoria*. Darwins stora tanke var "Ett påstående är sant om det kan bidra till att främja och utveckla livet" (pragmatism). En sanning som knappast kan ha bidragit till

att utveckla och främja kvinnornas liv är hans förkrossande:

"Kvinnan erhåller dock slutligen vissa utmärkande karakterer som säges i afseende på sin skalles bildning stå mit emellan barnet och mannen."

Här återkommer alltså Comtes uppfattning om kvinnan som ett mellanting mellan man och barn.

Darwin fortsätter med att tala om de egenskaper som är mest framträdande hos kvin-

nan, och nämner intuition och snabb uppfattning. Men tillägger han, dessa egenskaper är också utmärkande drag för de lägre raserna och för ett tidigare, lägre civilisationsstadium. Samtliga själsförmögenheter är högre hos mannen. Klarast skulle detta framkomma, säger han, om man gjorde upp två listor över de män och kvinnor som blivit berömda i historien inom de fria konster- na och filosofin.

*

ill: Roger Palmquist

Sveriges genom tiderna största kulturpersonlighet, vår andes stämma i världen — *August Strindberg* gjorde också vad han kunde för att ta ifrån kvinnor människovärde. Han gick till och med så långt att han utgav en skrift, *Quinnans underlägsenhet under mannen*. Han skrev att mannen var den högsta formen och den fullvärdige företrädaren för människan. Överlägsen såväl fysiskt som moraliskt och intellektuellt. Kvinnan däremot — ett komplement till en huvudsak, ett negativ, en outvecklad förståndssvag människa. Hon var kastrerad och förgrovd, upplevde föga smärta, okänslig var hon på samma sätt som vilden. (Asta Ekenvall)

Hur mycket har dessa förkrossande utfall mot kvinnor påverkat de styrande männens inställning till undervisning för flickor? Hur många impotensnevrosor ligger bakom gemena påhopp, kvinnohat och behov av att förnedra?

*

Om *Rousseau* (1712—1772) skriver Sandström: "Ytterst få människor har påverkat så stora och skilda delar av kulturlivet som *Rousseau*".

Vem var då denne store man? Jo, han var fransman, filosof och författare. Hans kanske mest kända bok är en stor satsning i fem delar om en gosse vid namn *Emile*. Denne gosse skall genom utbildning, studier och uppfostran enligt konstens alla nya regler utvecklas till den lyckliga människan. Han skall nå fram till personlig frihet, ett eget fritt sätt att möta tillvaron på — frihetspedagogik är det stolta ordet.

"... denna bok står utan konkurrens i fråga om uppnådd effekter."

Och si, här kommer flickan in i sammanhanget.

Författaren ger i sin utbildningshistoria henne inte mind-

re än tretton rader i sammandraget av femte delen av *Emile*. Ty nu skall ynglingen ingå i det äktaståndet. Det gäller att finna en flicka värdig *Emile*, en alltigenom lämplig partner. *Rousseau* anser att flickan tidigt skall känna sig bunden.

Beroendet av andra är hennes naturliga tillstånd. Hela hennes uppfostran bör ha mannen som syfte och mål. Främst ska hon uppfostras till maka och mor. Några abstrakta studier bör inte förekomma. Hon ska också vara lantligt oskuldssfull och saktmodig.

Tanken infinner sig — Vad hade blivit följden om denne *Rousseau* hade predikat samma frihetsevangeliem för flickan?

Emile och *Rousseaus* ideal-kvinna "det snälla husdjuret" kom att bemötas häftigt i en "motbok" av en kvinnlig engelsk författare, *Mary Wollstonecraft* — *Försvar för kvinnans rättigheter*. Men den nämns aldrig i Utbildningens idéhistoria. Inte heller nämns den holländska författaren *Anna Maria van Schurman*, som på 1600-talet skrev en lärd avhandling om kvinnans rätt till undervisning.

Nog hade det varit önskvärt att någonting nämnts i Utbildningens idéhistoria om att katedralskolor, domkyrkoskolor, fackskolor, gymnasier och universitet varit stängda för flickor. Att biblioteken stått slutna för dem och att ingen svensk skola före 1874 erhöll statsbidrag för att ta emot kvinnliga studerande över folkskolenivå.

Nog hade det varit önskvärt om det kommit fram att den

undervisning som stod till buds, och då givetvis endast för de bäst bemedlade, grundade sig på föreställningen om en särskilt kvinnlig egenart. Dessa skolor hade enbart till syfte att ge en ytlig halvbildning och en förberedelse för flickors livsuppgifter som maka och mor. Att det endast i undantagsfall, och då på privat väg fanns någon möjlighet för dem att få en mer vetenskaplig undervisning.

Nog hade det varit önskvärt om det åtminstone stått någon liten antydning om alla fördomar som funnits mot kvinnlig intellektuell sysselsättning. Hur opassande, löjeväckande, förfulande och äktenskapshindrande den ansågs.

Alla gemena nidsbilder av anskrämliga, skäggiga karaktiga fruntimmer, — så som de kvinnor framställdes som önskat någon annan roll än den evigt tilldelade moder—makarollen.

Nog hade det varit önskvärt...

NÅGRA VIKTIGA ÅRTAL

- 1842** Folkskolan infördes.
- 1858** Kvinnor fick rätt att inneha lägre lärartjänster.
- 1864** För första gången erhöi en flickskola statsbidrag.
Statens normalskola för flickor infördes.
- 1870** Flickor fick avlägga studentexamen — men som privatister.
- 1873** Kvinnor fick rätt att avlägga alla akademiska examina, med några undantag inom juridiken, och inom hela den teologiska fakulteten.
- 1884** Ogift kvinna blir myndig.
- 1919** Kvinnlig rösträtt.
- 1927** Flickor fick tillträde till statliga läroverk på samma villkor som pojkar.

När kvinnor formar sin egen utbildning . . .

ser den annorlunda ut.

Ämnena spänner över vida områden: textanalys, självundersökning, röstbefrielse m m. Kurserna kan vara korta eller långa, men alltid utifrån kvinnors villkor. Mycket tid går åt till att lära känna varann, till att se sig själv och sin livssituation i förhållande till andra. Den pedagogiska metoden är framvuxen ur kvinnorörelsens sätt att arbeta och som en röd tråd genom alla kurser går kvinnors historia. Den finns inte samlad i någon lärobok, utan kräver att man letar upp sin litteratur och lägger sitt eget pussel.

En annan viktig del är också kopplingen till den dagsaktuella praktiska—politiska kampen.

Sedan 1976—77 har det startats många kvinnokurser och kvinnoprojekt på våra folkhögskolor runt om i landet. Bara i år finns omkring femton — från en sommarvecka på Åsa till 15 veckor på Malungs folkhögskola. Kvinnokurserna formas av sina deltagare. Tillsammans med eventuella kursledare bestämmer man uppläggning, litteratur, gruppindelning osv.

Några dagar under våren på Malungs folkhögskola kan se ut så här:

22.2 *Ann-Christin Jansson från Radio Dalarna är här och vi spelar in program met om 8 mars som vi förberett.*

3.3 *Lena Ekman röstbefriar oss!*

6.3 *Vårt radioprogram sänds!*

8.3 *Internationella Kvinnodagen. Vi säljer Kvinnobulletinen och kvinnomärken på olika platser i centrala Malung. Det är första gången internationella kvinnodagen uppmärksammas i Malung.*

19.3 *Vi är på maskerad. De flesta är häxor, konstigt nog.*

23.3 *Vi textanalyserar tidskriften Folkhögskolan ur könsrollssynpunkt inför*

24.3 *pedagogdagen. Tove Skutnabb-Kangas berättar om kvinnospråk och maktspråk. Vi meddelar våra forskningsrön.*

På Göteborgs folkhögskola pågår ett pionjärprojekt som tycks sprida sig till andra folkhögskolor. Där har man fångat upp arbetslösa kvinnor till kurser med en teknisk—praktisk inriktning i t ex snickeri, måleri m m.

Kurserna är förlagda till kvinnohuset i Göteborg och i dem ingår bl a arbetsmarknadsorientering och man har lyckats ordna barnpassningsproblemet.

På samma skola finns en kvinnogrupp som arbetar för att starta en speciell kvinnofolkhögskola, inspirerad av bl a Kvindehøjskolen i Danmark.

*

Kvindehøjskolen, den enda i sitt slag i Norden, har nu funnits i ett par år. Innan skolan startade tillskrevs Danmarks alla kommuner om de hade något hus som kunde passa. Föräldrars, vänners och egna bankböcker länsades, fester hölls för att säkra 100 000 d.kr. till kontantinsatsen. Kvindehøjskolen är förlagd till en gammal krog vid landsvägen. Den är tillbyggd med sovsal i en väldig kraftansträngning sex veckor hösten 1978. Förutom ett stort, fint, falurött barnhus byggt av kvinnor från hela världen sommaren 1979, finns ett par baracker och några trägodsvagnar — nu ombyggda till fungerande snickarverkstad, trädgårdsskjul och cykelbod. Här finns också en stor trädgård och tio tunnland jord.

På kurserna hjälps alla åt med allt praktiskt, men huvudansvaret ligger på en grupp på sex s k utflyttare som bundit sig att i två år hålla verksamheten igång. Fem är statligt avlönade. De får bara mat, logi och fickpengar, resten går till skolan.

Varje kurs formar sina arbets- och livsmönster, men det finns en "skolekreds" som står för den mer långsiktiga planeringen genom fyra årliga seminarier. Kurserna som avlöser varandra hela året leds av några fasta lärare eller inbjudna.

Under läsåret 80/81 finns på programmet bland annat: ekologi, kvinnomusik, kvinnor mot atomkraft, teater, 10 års kvinnokamp, lantbruk.

På de följande fem sidorna berättar **Kajsa Vallgård** om en vecka för kvinnor över 40 på Kvindehøjskolen, och tre unga kvinnor, **Anna, Maria och Åsa** om ett år på Biskops Arnös Nordiska folkhögskola.

”Vågn nu op af dine drømme forsømme. Vi har brug for

text och bilder: Kajsa Vallgård

Under en vecka i somras var Kajsa Vallgård på Kvindehøjskolen i Visby i Danmark.

Kajsa, själv lärare på Åsa Folkhögskola, som haft kvinnokurser flera år i rad, berättar här från kursen ”Kvinnor över 40”.

Andra behöver mig och mina krafter. Vi behöver varann. Morgonväckningen en daggvåt junimorgon ger ord åt den känsla som kanske är det bestående minnet av en vecka på Kvindehøjskolen i Danmark.

Att kvinnor över fyrtio behöver varandras erfarenheter och kunskap — det blir vi allt fler som inser. I början av juni deltog jag i kursen ”Kvinder over 40” på Kvindehøjskolen. Vi fyllde barackerna medan sovsalen hyste en grupp något yngre folkmusikanter och skolans fasta lag.

Redan när vårt lilla långsamma tåg stannade vid anhalten Visby — någon mil norr om gränsen till Tyskland — var musikanter i farten. Dragspel och fiol och blommor i håret och stora famnen — här kan ingen känna sig utanför.

En ganska härlig kursstart blev det oförhappandes för ”Over 40”:

Inge, Jytte och Nich, som var kursledare, hade kommit dan innan och gripits av helig (?) vrede vid åsynen av våra ostädade kvarter. Över en kopp te vid långbordet utanför köksdörren förberedde de oss på vad som väntade. Ja, nu var det inte så farligt, men vi fick ett fint snack om förväntningar, krav, vanor och toleranströsklar. En stunds dammsugning återställde

ordningen och sen gav barackerna god inkvartering. Ingen institutionskänsla här inte. Ölbackar, spånplattor och diverse skänkta eller billigköpta stolar och bord och många glada färger.

Vi, tretton danskor och fyra svenskor, var rätt nöjda med att få bo en till tre i varje rum. Men sovsalsfolket ville inte byta. Det är också en stor, skön sovsal med breda sovhyllor, stora fönster och mycket grönt. En oskriven lag om tystnad när första syster släcker sin lampa och vill sova!

Här finns mycken omtanke och vänlighet men ingen service. Maten turas kurserna om att laga varannan dag. Inköparen kollar bara att matsedeln klaras inom budgetens ram. Vem som helst kan när som helst laga sig en kanna te eller baka en kaka. Tre gånger om dan — på ungefärliga tider — äts gemensamt i matsal eller oftast ute på gården. Alla städar lördag förmiddag. Ett par tre härliga frimodiga ungar — av båda könen — deltog i livet — en av dem, fast boende, gick i skolan i byn.

Det blir genast fin kontakt mellan musikanter och ”over 40”. Mest är det vi som är mottagande: musik till danska och färöiska folkdanser, film och samtal om folkmusik. Och allra bäst: väckning var morgon

med sång och musik på gården mellan barackerna. En morgon kommer de till och med in till oss med fiolmusik och en bricka med blommor och bittesmå glas gammeldansk. En kväll lär vi oss mycket om lesbianism i smågruppssamtal.

Första kvällen sitter vi tätt ihop i ett allt-möjligt-rum på övervåningen och lär oss varandras namn och lite till.

Dan därpå är vi igång i ”basiss”grupperna. Där går ordet på tur. Ibland får vi två, ibland tio minuter att vara i centrum för de andras uppmärksamhet. Ingen får avbryta, men jag behöver inte tala hela tiden. Tystnaden är också min. Första rundgången blir det lite tystnad då och då — många av oss är inte vana vid att bli lyssnade på. Men sista dan räcker minuterna dåligt för allt vi vill säga varann. Vår barndom, vår skoltid, vårt vuxna liv berättar vi om. Andras ord får oss att minnas egna upplevelser och se på oss och våra närmaste på nytt sätt. Sen dags för självkritisk omgång.

På eftermiddagen är grupp-sammansättningen en annan. Då är det ämnesgrupperna som möts. När vi ska vaska fram ämnen är förslagen i legio — men alla hänger ihop och är aktuella för oss alla. Ur hopen: samlevnad — eget liv och liv

me. Dagen må du ej dig och dine kræfter. . .”

HØJSKOLESANGEN

Her kvinder er sammen
og vi har det godt
for vi er i gang med at bygge et slott.
Og slottet er skolen,
og skolen er høj,
vi elsker dens stilhed, vi elsker dens støj.
//. Galskab og klogskab og kvinder, der ler,
og ingen vil undvære højskolen mer. //

i kärnfamilj
den mogna kvinnans förhållande till mor och dotter
den mogna kvinnans förhållande till mor och dotter
lesbianism
galna kvinnor — förtryck
och självförtryck
klimakteriet
vårt förhållande till gamla
familjemedlemmar
kvinnor och arbete.

Det ser så idylliskt ut där vi
sitter i öar kring vårdträdet,
blodboken, i solen, i gräset.
Men mycket som är svårt, väldigt
personligt och känsligt
kommer fram i sådana samtal.

Och vi *vågar* vara aggressiva
när vi känner oss aggressiva.
Vi accepteras som vi är och vi
behövs. Var och en av oss har
pusselbitar att bidra med.

Alla kvinnor (och män?)
över 40 borde få möjlighet till

sådana nakna samtal med
medsystrar (bröder).

Vi är ju inte alls så enastående
som vi går och inbillar oss.

En vecka är kort — men den
ger massor av kraft och till nästa
år igen kommer vi. . . □

"KANSKE KUNDE VI UTGÅ IFRÅN VÅRA EGNA ERFARENHETER . . ."

— om ett års utbildning
på en folkhögskola.

Höstterminen började med långa personliga samtal och vårterminen slutade med hårt redigeringsarbete. Hur ett "kvinno-projekt" växte fram under ett år berättar Anna, Maria och Åsa.

Vi var åtta tjejer och en lärare som valde "kvinno-projektet". Flera av oss var skeptiska mot att arbeta med bara tjejer, ingen av oss hade någon tidigare erfarenhet av kvinnogrupper i organiserad form. Under hösten skulle vi ha två timmar i veckan till vårt förfogande. Vad ville vi? Vad var egentligen ett kvinnoprojekt? Hur skulle vi sätta igång?

Efter ett par dagars diskussion hittade vi en tråd. Vi ville titta på kvinnors villkor i ett historiskt perspektiv och vi försökte bena upp ämnet i olika områden. Kvinnan på arbetsmarknaden, i politiken, i hemmet. Sexualroll, modersroll, kärlek osv. Vi tänkte oss att hitta material i skön- och facklitteratur, intervju kvinnor i bygden, och kanske kunde vi utgå från våra egna erfarenheter . . .

Innan vi satte igång med *ARBETET* ville vi berätta om oss själva, presentera oss. Vi behövde lära känna varandra, vi skulle ju jobba intensivt tillsammans i flera månader. "Presentationerna" växte. Vi

talade och talade. Det var så mycket som hängde ihop. Det blev många, långa och ingående samtal — om vår uppväxttid, om syskon och föräldrar. Om våra mödrar, om skolan, kamrater, killar, om förhållanden, om utbildning och arbete.

Vi kom att betyda mycket för varandra, och vi blev en liten introvert grupp som var svår för andra att komma in i. Men det gjorde också att vi vågade mer tillsammans, och att vi kunde använda gruppen till mer än en "pratgrupp".

Vi bildade en sånggrupp. Med visor och kvinnosånger ville vi berätta om våra upptäckter. Vi åkte runt på SKV-arrangemang, vi sjöng på gator och torg och vi spelade bl a in ett radioprogram för Upplands lokalradio.

Höstterminen tog slut och kvinnoprojektet? Tre av oss ville fortsätta, men på ett annat sätt. Vi tyckte vi fått en fin grund att stå på, men nu kände vi det nödvändigt att vända oss mer utåt. Vi ville träffa andra kvinnor med andra utgångslägen och vi ville framför

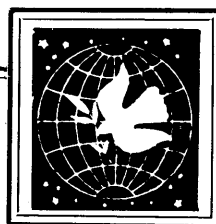
allt lära oss ett bra sätt att dokumentera.

Vi började prata om att resa någonstans, till ett annat land. Någon föreslog Färöarna — ett pyttelitet land som vi knappt visste fanns. Lagom stort för att vi skulle få en någorlunda bild av samhällsmönstret. Dessutom gick vi på en nordisk folkhögskola, så lite pengar och intresse från skolan räknade vi med.

Vi bestämde oss för Färöarna. Vi skulle åka dit och intervjua kvinnor och män om könsroller. Vi skulle fråga, vi skulle fotografera och så småningom skulle vi göra ett ljudband. Allt från bildanalys till likör och Canasta skulle rymmas inom ramen för vårt projekt. Vi förstod att ett sådant arbete skulle kräva minst fem dagar i veckan och vi bestämde oss för att kräva tid till projektet av lärarrådet.

Här kom den första motgången. De flesta manliga lärarna hävdade att vi skulle bli en isolerad elitgrupp utanför skolgemenskapen och "skol-

Forts. på sid. 21

Kära SKV-are

I dessa dagar avslutar vårt förbund en kongressperiod. Det är då naturligt att man ser tillbaka, gärna också rannsakar sig själv. Har allt som bestämdes förra gången blivit gjort? Har jag gjort mitt? Vår förra kongress var arbetsam och lämnade väl en känsla av otillfredsställelse efter sig.

En del viktiga förbättringar har gjorts som en följd av den diskussion som då fördes, men mycket återstår ännu. Vad gäller organisationsarbetet har glädjande nog en del nya avdelningar bildats, kvinnogrupper har tillkommit på direkt eller indirekt initiativ från SKV. Vårt anrika värmlandsdistrikt har åter börjat knytas samman och står så vitt jag kan se inför en period av hälsosam aktivitet bland kvinnorna i distriktet. Med stor glädje minns jag deras konferens på Glagården när försommaren var som vackrast. Den gav mersmak. Många kvinnor skriver och ringer till oss idag, vill veta mer om oss, vill ha kontakt, vill vara med.

Några stora händelser har markerat tider i vårt arbete under perioden. *Under barnåret* gjorde SKV-are ett bra jobb på många platser runt om i vårt land. Enbart utifrån vår organisation eller samman med flera. Man ordnade alternativa barnens dag, internationella barntåg där alla våra invandrabarn fann en, ej så ofta återkommande, anledning att agera samman med sina svenska kamrater. Offentliga diskussioner om barn och barns problem ordnades såsom på vår stora nordiska konferens om barnkultur.

Vårt förbund och de flesta av våra medlemmar gjorde ett bra jobb för *Folkkampanjen mot kärnkraft*. Det beror på att vi genom åren, i studiecirkel och föreläsningar såväl som genom diskussioner, kommit fram till att vi inte tror på kärnkraften som den energikälla som skall svara för vårt fortsatta välbefinnande. Vi köper den alltför dyrt både valutamässigt och miljömässigt.

Nordiska kvinnors gemensamma aktion för fred slutligen. På den korta tid som stod till buds gjorde vi ett gott arbete, men detta arbete är ett slag i luften om det inte lever vidare i form av nya aktioner och andra former av allvarsamma uttryck av vår bestämda vilja att försvara och bevara freden. Där måste vi söka samarbete med alla människor av god vilja. I alla delar av vårt klot.

Vårt *internationella solidaritetsarbete* har berett oss mycken glädje. Vårt lilla bidrag till bolivianska bondek kvinnornas kongress som resulterade i deras fina brev till oss med rapport och foton från kongressen grep oss djupt i själen.

Militärkuppen i Bolivia i somras och det som sedan följde beredde dem och oss stor sorg. De hade just påbörjat ett mycket viktigt arbete. De behöver vårt stöd. De ska få det. Våra små bidrag har också gått till Zimbabwe, Angola, Vietnam, Nicaragua m fl. Det jobbet är vår styrka.

Trots en galopperande inflation har vi lyckats hålla oss något så när på fötter ekonomiskt. Kassabrist har vi ju alltid haft. Vår tidning VI MÄNSKOR har lyckats behålla sin utomordentliga kvalitet, något som vi förmodligen måste tacka den fina redaktionspersonalen för.

Vi skall alltså med stolthet kunna samlas till vår kongress. Det är min innerliga förhoppning att arbetet där skall svetsa oss samman inför uppgifter som kommer i den nya perioden. Vi behöver alla kvinnor av god vilja, för att föra vårt förbund framåt. Vi behöver kamratlig anda, samma höga tak för meningsutbyte, tolerans och respekt för allas vår ärliga vilja och idealitet.

Evy Andrén

KVINNOR FRÅN HELA VÄRLDEN MÖTTES

Måndagen den 14 juli öppnades två världsomfattande kvinnokonferenser i Köpenhamn. Dels den officiella i Förenta Nationernas regi, dels den s k "alternativa". Den förra konferensen samlade delegater och observatörer från 140 länder, tillsammans omkring 1 500 personer. Säkerhetskontrollen var stenhård, ingen kom in utan godkänt inträdeskort. Där debatterades och antogs resolutioner som kan få betydelse för FN-politiken i framtiden.

Den andra konferensen hade en helt annan karaktär. Folk, mest kvinnor, strömmade fritt in och ut som på en väldig marknad i Amager Universitetscentrum. Omkring 8 000 beräknas ha deltagit, en del på kortare besök och andra alla de tio dagar som konferensen varade.

Från industriländerna kom ombud för kvinno-föreningar, andra sammanslutningar och enskilda, som kom av personligt intresse för att ta pulsen på kvinnorörelsen. Där fanns också kvinnor från de fattiga länderna. De representerade grupper som tidigare stått utanför den internationella kvinnorörelsen, förtryckta grupper i Amerika och Afrika. Många kom med mager reskassa på hopsamlade pengar ivriga att använda tiden på konferensen på bästa sätt. Svårigheterna som mötte dem var flera. Redan efter några dagar visade det sig att de höga matpriserna i Danmark tvingade dem att leva på svältgränsen. En första praktisk solidaritetsåtgärd blev att ordna en insamling till matpengar åt dem under konferensdagarna.

Genom ett bidrag från jämställdhetskommittén hade kvinnoorganisationer i Sverige, däribland vårt förbund, fått möjlighet att skicka ett ombud som kunde delta under de tio dagar som alternativkonferensen varade. Tio dagar att användas för att samla information, mera kunskap om vad som rör sig i kvinnovärlden och för att knyta nya kontakter med kvinnogrupper i andra länder.

Liksom på den officiella konferensen bröt sig ekonomiska villkor och klassintressen obönhörligt igenom och tog sig uttryck i de frågor som behandlades. Politik och kvinnosak kan inte hållas åtskilda.

Redan på alternativkonferensens öppningsmöte betonades detta av Mireya Baltra, som representerade Kvinnornas Demokratiska Världsförbund, där också vårt förbund SKV har medlemskap.

Hon talade om det nära sambandet mellan de multinationella storbolagens ekonomiska intressen och den nöd och det förtryck som drabbar Latinamerikans folk. Bittra erfarenheter låg bakom hennes ord. Hon var själv medlem av Allendes regering i Chile. Nu är hon flykting och lever i Frankrike. Som motto för konferensen betonade hon den internationella solidariteten.

Det första intrycket av konferensen var för-

virrande, men småningom kunde man urskilja ett mönster.

I biblioteksskolan, några busshållplatser bort från Universitetet, hölls sju dagar under konferensen tre "panelsessions" dagligen kring dessa olika tema: arbete, hälsa, jämlikhet, fred men också rasism/sexism, flyktingar/invandrare och familjen. Fyra ledande kvinnor från olika parlament, kvinnorörelser och FN-organ höll varje gång var sitt anförande, de tolkades så att de kunde avlyssnas på konferensens huvudspråk engelska, spanska och franska. Dessa informationsmöten som också lämnade utrymme för korta inlägg och frågor från publiken bildade väl basen för konferensen. Där hade också de olika språkgrupperna bättre möjligheter att mötas än i universitetslokalerna, där engelskan var helt dominerande och tolkning endast förekom på ett fåtal sammankomster. Ingen kunde ju lyssna på alla dessa inlägg, en del kunde man hellre ha fått skriftligt, inte alla kvinnor är goda talare. Det var särskilt kvinnorna från tredje världen som fängade intresset.

*

Det fanns en upprorsanda, en önskan att söka nya vägar, som i mina ögon var det utmärkande för alternativkonferensen. I korridorer och salar på Universitetet växte aktiviteten. På vägg-tavlor och dörrar dök det upp anslag om nya "workshop", ännu flera än de som fanns på listorna i "Forum 80". På dessa arbetsmöten möttes man på ett personligare plan än i Biblioteksskolan.

Så många problem, så många frågor! Tiden räckte inte till för allt man ville se och höra, men fredsfrågan hörde till det som jag ville prioritera. Den danska gruppen av Kvinnor för fred, som liksom SKV deltog i namninsamlingen för fredsappellen till FN-konferensen, hade sin egen sal på Universitetet. Där fanns alltid någon av medlemmarna som tog emot besök. Det var skönt att slå sig ner en stund bland vänner och dagarna fram till lördag den 19 målades

banderoller och plakat för den stora freds demonstrationen som gick från Kristiansborg till Fælledsparken och inledde de festligheter som en hel rad danska kvinnoorganisationer ordnat där. Fredsfrågan behandlades också på många arbetsmöten som var väl besökta. Kvinnor för

fred kommer att leva vidare som aktionsgrupp. Nu inte bara i Norden. Ett kontaktnät har byggts som omfattar grupper i USA, Tyskland, Frankrike, Holland och ännu flera länder.

Ruth Bohman
SKV:s representant

foto: Eva Hedling/GRAFFITI

— Det var ingen bomb! Men det behövs inte. Det är vi själva som är bomberna! säger en svart sydafrikanska när deltagarna i den palestinska workshopen på alternativkonferensen återigen sätter sig ner i salen efter att den tvingat utrymmas på grund av ett bombhot.

Alla applåderar förtjust. Sydafrikanskan ger ord åt en stämning som säkert de flesta kvinnor från tredje världen känner. Kvinnor på marsch. Kvinnor som kommit till Köpenhamn för att föra fram sina problem. Problem som västerlandets kvinnor inte delar med dem och ofta inte förstår av ren okunnighet.

På den palestinska workshopen märks det tydligt att det är tredje världens kvinnor som av egen erfarenhet begriper det förtryck som palestinierna utsätts för.

Det är nog ingen slump att just en svart amerikanska ställer sig upp och talar om hur den svarta befolkningen i USA fördömer USA-imperialismen, vapenexporten till Sydafrika och Israel och de täta kontakterna mellan regimerna i de två länderna.

En danska begär ordet och undrar vad som kommer att hända med alla judar i Israel, om PLO får sin vilja igenom och bildar en palestinsk stat.

Sydafrikanskan som leder mötet svarar irriterat:

— Du har inte lyssnat på vad som sagts här! Ständigt samma fråga! Vi svarta får alltid frågan av er västerlänningar; de VITA, vad kommer att hända med dom? Men vi då?

Att det så vitt jag kan se och höra inte finns annat än västerländskor samlade när Betty Friedan, feminismens grand old lady i USA, har sin workshop om "feminismens andra steg" är inte heller så förvånande. Workshopen handlar om hur också männen behövs i kvinnokampen, hur de måste uppmuntras och inte uteslutas.

För tredje världens kvinnor måste problematiken te sig helt främmande.

Hela konferensen är väl egentligen en enda stor konfrontation och kulturkrock mellan olika tänkesätt.

Det visar sig också på en workshop som de iranska Khomeinitrogna kvinnorna håller. Salen är fylld till bristningsgränsen och stämningen tidvis hektisk. Ingen workshop handlar så mycket om utseende som denna. Frågan om chadoren, den svarta, stora huvudschalen, dominerar och återkommer enträget om och om igen. "Hur kan de iranska kvinnorna finna sig i denna förnedring?" Det är västerlänningar, med i hög grad uniform klädsel som tjatar. Som om vore detta en klädkonferens eller modemässa.

Och ändå inledde iranskorna mötet med en förhoppning om att chadoren inte på ännu ett möte skulle bli huvudfrågan. Själva bär de schalett, enkla rockar eller kjol och blus.

Tufft, säkert och avväpnande ger de västerlänningarna svar på tal: Är det frihet och öppenhet att nakna kvinnor avbildas, att se kvinnan som enbart ett sexobjekt? Är inte det kvinnoförnedring och kvinnoförtryck?

Den alldeles otroliga aktiviteten på alternativkonferensen är något jag aldrig kommer att glömma. Det är en ganska unik upplevelse att bara sitta ner och betrakta kvinnohavet som böljar fram i Köpenhamnsuniversitetets oändliga korridorer.

Först var jag helt handlingsförlamad. Dagen gick åt till att vandra runt i det oändliga Amager Universitetscenter och försöka komma ihåg var jag var sist. Var det 12—1—3 eller 8—1—16? Och vad var jag egentligen intresserad av? Vad var viktigast för mig att lära mig? Till slut fastnade jag för "networking" dvs hur man ska bygga upp ett informellt internationellt kontaktnät.

Visst finns det många totalrockor mellan åsikter, men också många möten mellan kvinnor från olika kulturer.

Brokigt sammansatta grupper av kvinnor trängs, pratar och gestikulerar framför olika länders eller organisationers informationsbord. Kvinnor delar ut flygblad, stoppar förbipasserande och ber om en underskrift på en namnlista. En liten försynt vietnamesiska kommer stickande med ett par stenciler tryckta på enkelt, brunt papper.

Några stolta afrikanskor med färgsprakande klädedräkt och småflätor i håret utbyter förtjust ett par ord med två kraftigt sminkande punktjejer.

Överallt syns journalister som intervjuar, eller teveteam som knäpper på starka strålkastare för att fånga upp bilder från vimlet, som de hundratals som köar i en halvtimme eller mer för att få lunch, men som passar på att fortsätta sina intensiva samtal under tiden eller som de hundratals som samlas runt gatuteatergruppen när den framför ett spel om könsroller utanför entrén.

Det känns väldigt tomt dagen efter alternativkonferensens slut. Bussarna ut till universitetet

Denna verksamhet startade 1976 efter "våld-mot-kvinnor-tribunalen" i Bryssel. Det avser att sprida information om kvinnors villkor världen över.

Dagarna går och min hjärna perforeras av all kunskap och alla intryck. Det känns att jag deltar i en historisk process. Vi är på väg. Diskussionerna pågår ibland i smågrupper och ibland i stora salen.

På ett möte kommer Domitila från Bolivia in. Gruvarbetarhustru och husmodersuppviglare. Männen tyckte så när hon startade husmodersföreningen vid Siglo XX, en av Bolivias största gruvor. Hon börjar tala och med ansiktet vått av tårar berättar hon om militärkuppen i sitt hemland. Hon uppmanar oss alla att följa henne till Bella Center och protestera. Vi samlas en liten grupp utanför salen. Som alltid här hamnar man genast i en solidaritetskonflikt. Flyktingfrågan ska diskuteras just denna dag och många väljer att stanna kvar av den anledningen. Jag står litet rådvill när en boliviansk man vänder sig till mig och säger: Vi behöver pengar. Kan du hjälpa oss? Jovisst, svarar jag utan att veta hur det ska gå till. Jag blir nervös och ansvarstygnd men hittar till slut en pappskiva där jag textar: Svenska kvinnor samlas i hallen för att samla pengar till Bolivia. Med den texten över huvudet går jag in i konferenssalen. Vi är strax en grupp, som är villiga att samla pengar.

Domitila går nu i spetsen för ett hundratal

är underligt tysta och sansade. Tidigare var de till bristningsgränsen fyllda med kvinnor av olika hudfärg som ropade och hälsade på varandra och vräkte sig över sätena för att utnyttja varje sekund till nya kontakter och diskussion.

Universitets korridorer ligger öde och ekan- de, informationsborden är rensade från papper och tidningar, fiken är stängda och väggarna töms på sina budskap. Den stora städningen pågår.

Men den officiella FN-konferensen i det en- orma glasade växthuset Bella Center pågår i ytterligare några dagar. Det känns kyligt att träda in i den jättelika entréhallen där delega- ter och bevakande pressfolk rör sig som myror mellan sessionsalarna, barerna och de super- designade utställningsskärmarna.

Här är ramarna strikta, formella och begrän- sade. Men på alternativkonferensen var utrym- met gränslöst. Med dess vimmel och mångfald i huvudet ter sig detta som en helt annan värld. Vilket det också är. Så blev det heller ingen kommunikation de två konferenserna emellan. Till många, mångas besvikelse.

Ingela Bendt

människor till Bella Center. Utanför porten står guldlockiga danska poliser med batongerna färdiga. Jag undrar hur det ska kännas att stå framför Domitila med höjd batong. Nog måtte de väl skämmas? De börjar slå och slita i folk men vi är tre kvinnor som ger oss iväg för att ordna insamlingsbössor. Jag hör sedan att Do- mitila lyckades ta sig in. Vid solidaritetsmötet för Bolivia på kvällen i Amager har vi bössor och protestlistor klara. Folk som strömmar ut från mötet lägger i pengar och skriver på listor.

Plötsligt rusar några svenska tjejer fram till mig och skriker att dom skäms för mig och jag ska minsann inte tro att Sverige är bäst i vär- lden och vi ska minsann inte vara något världs- samvete.

Ja, nog är kvinnokonferensen värd namnet Forum alltid så många skilda uppfattningar som här finns. Hur som helst samlade vi sam- manlagt in 10 000 kr under denna och följande dag. Insamlingen fortsatte efter det jag åkt och slutade på 15 000.

Vi gjorde i alla fall något tänker jag när jag sitter på tåget hem. Slår upp Aftonbladet och tittar på alla som brottas på olympaden i Mosk- va och läser en djupintervju med Per Gyllen- hammars fru. Men det är ändå inte det viktiga vad som står eller inte står i tidningarna. Det viktiga är vissheten att kvinnorna är på väg — världen över. Och de har gett mig glädje och mod att fortsätta där jag står. **Agneta Norberg**

SKV-LÄGER GER STYRKA OCH SAMHÖRIGHET

Under sommaren som just gått arrangerade SKV för första gången sommarläger. Tre av våra distrikt var ansvariga för var sin vecka: Göteborg, Stockholm och Uppsala.

Vi höll till på: idylliska Nötholmen i sjön Hov- ran strax söder om Hedemora. Allt praktiskt arbete delades upp på grupper som ansvarade även för inköp och matlagning. Barnpassning- en sköttes också gemensamt.

Programmet under de tre veckorna hade nä- ra anknytning till olika punkter i SKV:s hand- lingsprogram. Hur skall vi motverka den soci- ala nedrustningen? Fredsarbetet, Internatio- nell kvinnosolidaritet och vår egen historia var några av de arbeten vi kom in på. Vi reste också runt till några av de vackra platser som finns i Dalarna, vi var nere i Falu Koppargruva, såg en utställning och fick information på Länsmu- seet om "Dalarna i kvinnominne" och tittade på älg i de djupa Dalaskogarna. Under första lä- gerveckan sände Radio Dalarna ett program direkt från ön med intervjuer och sång. Intres- set från lokalbefolkning och lokalpress var stort och vi fick därigenom nya fina kontakter.

Lägret var öppet för alla, alltså även för icke SKV-medlemmar. Många fick på detta sätt sin första kontakt med vår organisation och kunde ta del av de frågor vi jobbar med.

Under det första lägret genomfördes namnin- samling för appellen "Kvinnor för fred" på ga- tor och torg i Hedemora. Lägerdeltagarna an- tog ett uttalande om dubbelmoralen vad gäller svensk export av krigsmateriel. Det ställdes till regeringen. Man utgick från exemplet Bangla- desh, dit tio svenska patrullbåtar nyligen sålts. Dessa används bl a för att förtrycka och terrori- sera en minoritet i landet. I det område där denna minoritet är bofast arbetar samtidigt SI- DA med ett skogsprojekt för att hjälpa stambe- folkningen ekonomiskt.

Det var välgörande och skönt att under en vecka få träffa bara kvinnor, granska egna och andras uppfattningar. Lära av varandra. Ta del av varandras problem. Det var många olika ståndpunkter som stöttes och blöttes de tre veckorna i kamratlig anda och fin samvaro.

Vi har samlat erfarenheter under årets kvin- noläger, erfarenheter som måste ligga som grund när vi i fortsättningen arrangerar fler läger av denna typ. Ett tips till lokalavdelning- ar runt om i landet: Starta förberedelserna tid- igt — gå gärna samman ett par avdelningar — flera sommarläger stärker och ger oss kraft för det fortsatta arbetet. **Solveig Kempe**

KVINNOKAMP FÖR FRED — SOMMARLÄGER I NORRKÖPING

I slutet av juni anordnade Kvinnokamp för fred — Norrköping en lägervecka för att dra upp riktlinjerna för vår fortsatta verksamhet efter kärnkraftsomröstningen. Under sex dagar i S:t Annas skärgård studerade vi bl a civilmotstånd, kvinnligt fredsarbete historiskt, fredsaktioner i andra länder idag och diskuterade de mest skiftande aspekter på kriget, freden och rustningarna.

Man kan dela in typerna av frågor i två. Dels privat personligt: Vad händer med mig om ett krig utbryter? Vad gör jag med mina barn? Kan det försvar vi har egentligen skydda mig kriget kommer? osv. Dels en mer offensiv: Vad kan just jag göra för att medverka till att förhindra kriget?

Under lägerveckan läste vi ur skriften *Protest and Survive*, utgiven av engelska CND (Campaign for Nuclear Disarmament) och Bertrand Russel Peace Foundation.

Där kommer det fram att det system av medeldistansrobotar som Warszawapakten redan förfogar över och som Nato i december beslöt att senast 1983 ha placerat i Europa för kriget närmare oss i två avseenden. Dels kommer dessa robotar med kortare räckvidd att begränsa stormakternas lekar till Europa mellan Ural och England. USA:s territorium hotas inte och bara halva Sovjets. De europeiska staterna, vare sig de tillhör Nato eller Warszawapakten eller är neutrala är den tänkta krigsskådeplatsen. Dels börjar militära kretsar faktiskt förbereda sig på att också använda vapen.

Under terrorbalansens tid fungerade vapen som hot och makt demonstrationer. Men på något magiskt sätt har man, genom att de nya

vapnen har "begränsad räckvidd" också fått det till att även krigen kan begränsas, nämligen till Europa eller till Persiska viken, och att de då är acceptabla.

Men för oss som bor i Europa ter sig perspektiven fasansfulla. Varje kärnvapenladdning har en oerhört mycket större sprängkraft än de två bomber som för 35 år sedan fälldes över Japan.

Trots de ohyggliga perspektiv vi hade att se i ögonen under våra studier blev vi positivt överraskade över hur mycket som gjorts och görs, hur många människor som ändå arbetar med de här frågorna.

Kampen mot atomvapen har ju pågått sedan 50-talet. Kvinnor i Sverige hade stor del i att förhindra att bomben placerades här. I England har CND nu mobiliserat alla krafter mot de nya Nato-vapnen. I Larsac kämpar en hel bygd mot planerna på att bygga ut ett militärt övningsfält på bekostnad av huvudnäringen i området, fåraveln. För att nämna några exempel.

Men vad kan man konkret göra på sin egen ort för att göra världen i egentlig mening fredlig?

Vi tyckte som så, att det är bara om vi är många som har en klar bild av rustningarnas nivå och hur hoten ser ut som vi kan skapa ett massivt motstånd mot konkreta militära planer i vårt land och i alla andra länder. Och det är speciellt viktigt att vi vanliga kvinnor, i vilket läger vi än befinner oss och var vi än bor, får kunskaper.

Därför tänker vi starta studiecirkel i höst för att skaffa kunskaper om hur vårt försvar, speciellt civilförsvaret, ser ut och försöker få en bild av rustningsläget. Utifrån det vill vi driva konkreta saksfrågor på hemmaplan.

Men vi vill också knyta an till de grupper i våra grannländer som jobbar mot de nya Nato-vapnen. Redan under hösten hoppas vi få kontakt med kvinnor i Norge och Danmark. Till nästa sommarseminarium ska vi inbjudas kvinnor från hela Norden.

Clara Malmsten

Kvinnokamp för Fred — Norrköping

INSAMLING TILL NICARAGUAS KVINNOR

Nicaraguas kvinnoorganisation — Asociacion de Mujeres Nicaraguenses Luisa Amanda Espinoza (AMNLAE) — har vänt sig till SKV med begäran om ekonomisk hjälp till tre projekt: daghem, produktionskooperativ för kvinnor och utbildningscentra för kvinnor.

Kvinnorna i Nicaragua är i stort behov av vår solidaritet. Nöden i landet är stor och många länder som lovade det fria Nicaragua ekonomiskt stöd har inte hållit sina löften.

SKV Uppsala har därför beslutat starta en insamling för Nicaraguas kvinnor och pengarna ska gå till de ovan nämnda projekten.

Pengarna sätter Ni in på det konto som SKV Uppsala inrättat särskilt för denna insamling:
PG — 54 31 41—6

På talongen skriver Ni antingen vilket av projektet Ni vill att pengarna ska gå till, eller också bara "Nicaraguas kvinnor".

Vill Ni veta mer om de tre projekten, kan Ni kontakta Lisbet Schulz, SKV Uppsala, som svarar för SKV:s kontakter med Nicaraguas kvinnoorganisation. Tel.nr till Lisbet: 018/10 74 45

INTERNATIONELLT NÄTVERK FÖR KVINNOR MOT ATOMKRAFT

På den alternativa kvinnokonferensen i Köpenhamn beslutade kvinnor från en rad länder, att bilda ett informations- och kontaktnät för kvinnor som är motståndare till atomkraft och atomvapen.

Det här "nätverket" ska bl a starta en tidskrift/bulletin, som på olika språk ska informera, dels om vad atomkraft har för sig och dels om hur motståndskvinnorna agerar.

Ett slags kvinnornas internationella "Nj-Tack-tidning" med andra ord.

DEN FINSKA ARBETAR- KVINNORÖRELSEN FIRAR 80-ÅRSJUBILEUM

Finlands demokratiska kvinnoförbund firar i år den finska arbetarkvinnorörelsens 80-årsjubileum.

På lördagen hölls olika seminarier som behandlade dels kvinnornas situation på arbetsmarknaden och dels landsortskvinnornas situation. Därtill hölls en speciell sammankomst för de finlandssvenska kvinnorna, under vilken också SKV:s hälsning till det jublerande systemförbundet framfördes av Nunne Lindahl, Uppsala-SKV. Under sammankomsten höll bl a Cay Kankaanpää och Inger Hirvelä varsin inledning.

Under lördagen hölls också ett seminarium om kvinnas roll och situation inom konst och vetenskap och därtill en kulturtävling för förbundets egna programgrupper.

Huvudfesten hölls utomhus på söndag eftermiddag och föregicks av ett festtåg genom staden, i vilket över 3000 kvinnor från hela landet deltog.

Huvudfestens och helgens avslutning var en mycket stilig uppvisning med över 400 kvinnor i rött/vitt som med rörelser och symbolik berättade om kvinnans liv och roll som arbetare, mor och fostrare.
Nunne Lindahl

Vid mötena i Köpenhamn talade kvinnorna i det nybildade nätverket också om, att hålla en kvinnornas internationella konferens för en värld utan atomkraft och atomvapen.

I november samlas de i Rotterdam i Holland till förberedelser för den konferensen, i samband med den Russel-tribunal som då hålls där för indianernas rättigheter.

Vill Ni veta mer, kan Ni kontakta Kvinno-kamp för fred, genom SKV:s Solveig Kempe, eller skriva direkt till "nätverket":

W.I.S.E. (World Information Service on Energy)

2e Weteringsplantsoen 9

1017 Amsterdam ZD

Holland

Till Vietnams kvinnor och barn

Postgiro 513 23—4

**Snart har vi samlat in halv miljon till Vietnams kvinnor och barn. Stöd insamlingen.
DITT BIDRAG BEHÖVS!**

Transport:	489 368:63
Fyrklöversn SKV avd.	1 000:—
insamlat gm Mia Emsheimer,	
Stockholm	715:—
Ninni Rydsgö, Stockholm	50:—
Lena Nilsson, Enskede	300:—
Kirsten Persson, Hisings	
Backa	100:—
Alma Ylipää Sattajärvi	100:—
Anna Pettersson, Avesta	20:—
Inga Tell	100:—

Ivar Kristoffersson, Malmö	100:—
Hanna Gustafsson, St Görans	
SKV	50:—
Fini Smålan, St Görans SKV	50:—
"Till Siri Derkerts minne" Maja	
Kinnman, Stockholm	100:—
"Till minne av Ingrid Dahl" Maja	
Larsson, Stockholm	50:—
Anna Pettersson, Avesta	10:—
Summa	492 113:63

Svenska Kvinnors Vänsterförbund

Box 3120 103 62 Stockholm Tel: 08/11 49 61 Månd—fred 9—14, onsd till 20.00

Postgiro 50 50 95—0 Insamlingskonto: 5 13 23—4

SKV är partipolitiskt obundet och verkar för ett demokratiskt samhälle med en ekonomi som inte bygger på profit utan på människors behov, ett samhälle fritt från alla former av förtryck.

Förbundets målsättning är att verka för jämlikhet mellan kvinnor och män och för kvinnornas deltagande på alla områden av det ekonomiska, sociala och politiska livet, samt att verka för ett socialt och ekonomiskt rättvist samhälle där alla har ett meningsfullt arbete.

● Att verka för ett samhälle där alla barn och ungdomar kan känna trygghet och har lika värde, och där de tillförsäkras fysisk och psykisk hälsa och ges samma utbildningsmöjligheter.

● Att verka för fred, allt framtidsarbets grundval — mot krig och imperialism, krigens främsta orsak. Förbundet vill verka för allmän och total nedrustning.

● Att verka för skydd av vår egen och framtida generationers miljö, för ett resursbevarande samhälle som tar hänsyn till människors verkliga behov och sambanden i naturen.

● Att verka för solidaritet mellan folken, för folkens nationella oberoende, för de förtrycktas befrielsekamp, för en värld fri från varje form av ekonomiskt, politiskt, socialt och kulturellt förtryck, mot fascism och rasism. Att bekämpa all kommersiell exploatering av såväl vuxna som barn.

*

SKV har i korthet följande historia. 1914 bildades Föreningen Frisinnade Kvinnor under parollen: Mot krigspsykos, för demokrati och kvinnors likställighet. År 1931 utvidgades förbundet så att ett samarbete blev möjligt mellan alla kvinnor som önskade en samhällsutveckling i vänsterriktning. Då fick förbundet sitt nuvarande namn.

År 1946 anslöts Svenska Kvinnors Vänsterförbund (Swedish Women's Left Federation) till Kvinnornas Demokratiska Världsförbund, KDV, (Women's International Democratic Federation, WIDF).

KDV har 129 anslutna organisationer i 114 länder med flera hundra miljoner medlemmar. KDV har tillerkänts konsultativ status hos FN:s ekonomiska och sociala råd samt hos UNESCO. Denna status innebär rätt att yttra sig vid sammanträden och att framlägga egna förslag muntligen eller skriftligen.

SKV-avdelningar

Ambjörby

Ellen Eriksson
Box 414
680 52 Ambjörby
Tel 0563/802 32

Båtskärsnäs

Lilly Johansson
Box 203
950 54 Båtskärsnäs

Finspång

Anna-Lisa Göransson
Crytgölsvägen 24
612 00 Finspång

Gotland

Anette Vikström
Tetarve, Garda
620 16 Ljugarn

Göteborgsdistriktet:

Evy Andrén
Barytongatan 4
421 38 V:a Frölunda
Tel 031/47 40 02

Huskvarna

Ingrid Nilsson
Munkgatan 5
561 00 Huskvarna
Tel 036/13 74 55

Karlshamn

Sonia Karlsson
Pl 1049
290 72 Asarum
Tel 0454/291 60

Katrineholm

Inger Andersson
Wasavägen 62 A
641 37 Katrineholm

Ljungby

Anna Greta Svensson
Brogård
340 12 Annerstad
Tel 0372/220 69

Luleå

Agnes Wennberg
Krongårdsringen 30
951 00 Luleå
Tel 0920/195 34

Lund

Astrida Svensson
SKV-Lund
Box 1208
221 05 Lund
Tel 046/14 94 04

Malmberget

Siv Lundberg
Grevgatan 13
971 00 Malmberget
Tel 0970/218 26

Motala:

Irene Ernstål
Gustavsviksvägen 117 A
591 72 Motala
Tel. 0141/577 18

Piteå-Munksund

Siri Aldrin
Strandvägen 5
941 00 Piteå
Tel 0911/372 76

Sala

Yvonne Rademacher
Colingatan 3 C
733 00 Sala

Skellefteå

Christina Nyström
Bölevägen 54
931 42 Skellefteå
Tel 0910/758 09

Skövde

Karin Sandelin
Mariestadsvägen 75
541 00 Skövde

Stockholmsdistriktet

Solweig Kempe
Idungatan 35
195 00 Märsta
tel. 0760/129 13

Södertälje:

Sanna Töringe
Holfastvägen 9
151 36 Södertälje

Södra Värmland

Aase Bang
Vargån 812
660 92 Deje
Tel 054/720 30

Uppsala

Lotta Schüllerqvist
Tune Backar 18
753 36 Uppsala

Växjö

Karin Hartvig
Öjabyvägen 93
352 50 Växjö

Ängelholm:

Charlotte Hamilton
Össjö Pl 265
262 00 Ängelholm

Örebro

Lillemor Lundgren
Varbergavägen 106
703 51 Örebro
Tel 019/12 83 21

demokratin". Men vi stod på oss och en av lärarna, Bibbi Moslet, (som också följde med oss till Färöarna) stödde oss och tillsammans med henne lyckades vi övertyga de andra lärarna om vikten av vårt projekt.

Ytterligare ett problem dök upp: Skulle vi låta andra få komma med i gruppen? Hade vi råd med ny omfattande "inskolningsprocess" som vi redan gått igenom under höstterminen? Hade vi lust?

Men å andra sidan, hade vi rätt att utestänga andra som ville vara med? Vi bestämde att "öppna gruppen", men vi ställde kravet att de nya skulle vara någorlunda insatta i kvinnofrågor. Två kom med, Micke och Xenia. Nu började den stora förberedelsen. Projektet skulle finansieras, vi skulle ta oss dit och vi skulle ha någonstans att bo. Vi skulle lära oss ta bilder, och göra intervjuer.

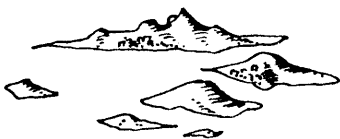
Rätt snart stod det klart för oss att det skulle bli svårt att skaffa fram pengar. Vi sökte stipendier från skolan, Föreningen Norden, Svensk-Färiska Föreningen, Föreningen Kvinnokultur, m fl. Svar efter svar damp ned i brevlådan. Avslag överallt! Till slut lyckades vi få 500 kr (!) var av skolans styrelse, och vår sista utväg blev ett förlängt studielån, som vi lyckades få med Bibbis och rektorns stöd. Nästan hela förberedelsen gick åt till att söka pengar, men nu skulle vi i alla fall komma iväg.

Så satt vi där — i ett flygplan och plötsligt dök arton klippor upp ur havet, långt nere under oss. Svart land mot vitt skum i ett grönt hav. Flygplatsen var en fläck högst upp på ett av bergen. Vi skrattade och tog

varandras händer.

"Jag dör gärna mitt i det här", sa Maria.

Nu bodde vi i en liten bygd innesluten i fjäll, gräs, dimma och hav.

Ett litet gult dragigt hus med rött tak och med bråkande får runt husknuten. För att kunna ta oss runt på öarna, hyrde vi en bil. Några kommunala färdmedel att tala om fanns inte.

Det var tid att leta efter svar på alla våra frågor och funderingar om det nya landet och om hur det var att leva som kvinna här.

Ut i naturen, ner i bygderna, in i husen och möt människorna! Men vart hade allt vårt mod tagit vägen? Kameran och bandspelaren var bara i vägen. — Hjälp oss, Fru Gud, för kvinnosaken!

Vi vågade och färöborna visade vägen. Alla kände till alla. — Det kan ni fråga min morbror om!

Vi fick svar. I hemmen, bokhandeln och garnaffären. På fiskfabriken, konfektionsfabriken, spinneriet, sjukhuset, posten, daghemmet, grundskolan, folkhögskolan, hus-hållsskolan, aftonskolan och kvinnoföreningen. Hos socialrådgivaren, gynekologen, industrichefen, riksdagskvinnan och rektorn.

Men vilka slutsatser kunde vi dra. Våra upplevelser var inte desamma:

"Den dagen jag hörde bäckarna porla, skymtade en solstrimma i molntäcket och pra-

tade med sjuksköterskan som var full av vilja att förändra framtiden. Det var samma dag som du nästan blåste av vägen, svor över dimman och det karga efter samtalet med fabrikschefen som inte ville anställa kvinnor."

Vi hade kämpat sida vid sida. Anteckningsblocken och banden var fyllda och filmen var slut. Och vi frågade oss "Hur är det att vara kvinna på Färöarna?"

Hemma igen efter en månads arbete på öarna stängde vi in oss i ett rum på folkhögskolan. Pratade. Tänk. Skrev. Ett synopsis till vårt bildband föddes. Vi letade bevis bland anteckningar, dagböcker, minnen, foton och band. Vi slog huvudet mot väggen fem gånger om dagen, tappade tråden och fick börja om från början igen.

Till slut tyckte vi att vi var på rätt väg och arbetet började flyta. Men bildbandsgöra är petgöra, och det tar lång tid att klippa ihop intervjuer med mellanprat och förklaringar. Det är svårt att hitta musik och bilder som passar till.

Äntligen. Bildbandet är färdigt! Eller...

Jo, vi vågar visa det för andra.

En fantastisk känsla att förstå: Det här har vi gjort tillsammans. □

ill: Micke Agaton

I stort sett bor alla färingar i, eller kräver rätten till ett eget enfamiljshus. I Torshavn finns lägenheter att hyra, men det är inte många — ca 70 st. Eftersom det är väldigt dyrt att köpa tomt och bygga hus, blir följden att många unga familjer är tvungna att flytta hem till sina föräldrar. Några bostadsbidrag finns inte att få — och trots den stora bostadsbristen finns det ännu ingen bostadsförmedling.

Kvinnoliv på FÄRÖARNA

text och bild:
Anna, Maria och Åsa

Under en senvintermånad var Anna, Bibbi, Maria, Micke och Xenia på Färöarna.

Många intervjuer, samtal och fotografier blev till slut ett ljudbildband. På det här uppslaget har de plockat fram några av bilderna och den informationen som de samlat. Vi får här en aning om hur kvinnors liv och villkor ser ut i ett av de små nordiska länderna.

Sexualundervisningen i skolorna är bristfällig och för att få undervisa i sexualkunskap måste man vara minst 35 år och en "prickfri" person. Det är svårt att få tag i preventivmedel, det finns inte fri abort och landet har bara en gynekolog. Följden blir att många unga flickor blir med barn och väljer rollen som hemmafru istället för att skaffa sig utbildning.

Färöarna är en liten ögrupp som ligger strax norr om Storbritannien. På de 18 öarna som till ytan är lika stort som Öland bor nu ca 40 000 människor, varav 13 000 bor i huvudstaden Torshavn.

I äldre tider var Färöarna ett självförsörjande jordbruks-samhälle, men nu lever man huvudsakligen av fisket, som under de senaste årtiondena har gjort landet till en av världens ledande fiskerinationer.

Färöarna har aldrig varit ett självständigt land. Det var länge under norskt herravälde och i början på 1800-talet blev landet en dansk koloni. Sedan 1948 då landet fick ett visst självstyre och bildade lagting, har olika koalitioner av danskvänliga och frigörelsepartier avlöst varandra. Många av de officiella funktioner i statsapparaten, som styrs från Danmark börjar nu mer och mer tas över av färingarna själva. Det sociala systemet började byggas ut i samband med industrialiseringen, för ungefär 30 år sedan. Än så länge är det inte så väl utvecklat. De pengar som betalas ut av de sociala medlen går först och främst till pensioner, men också till socialbidrag. Socialbidraget ges till ensamförsörjande och sjuka.

Någon allmän sjukkassa finns inte och bland de som arbetar har bara heltidsanställda — och det är oftast män — rätt till sjuklön.

På Färöarna råder, officiellt, ingen arbetslöshet och därför finns ingen arbetslöshetskassa. Det finns inte heller någon arbetsförmedling att vända sig till.

Ungefär 25 % av den arbetande befolkningen är kvinnor. De flesta arbetar inom industrin och de traditionella kvinnoyrkesområdena: vård, kontor, service och handel. □

För två år sen startades i Torshavn en kvinnoorganisation, Kvinnofylkinge. Organisationen har nu ca 40 medlemmar. I tidningarna har de fört en stormande debatt om preventivmedel och abort. De har startat en födelseförberedande kurs för gravida och på den internationella kvinnodagen, 8 mars, genomförde de ett år en demonstration mot den hårda trafiken i Torshavn.

Av de kvinnor som arbetar inom industrin är 65 % på fiskfiléfabrikerna. Då kvinnorna på nästan alla fabriker är timanställda, har de varken sjuklön eller anställningstrygghet. I filéfabrikerna är arbetet starkt könsuppdelat, männen arbetar vid maskinerna och kvinnorna filear fisken. Först i år infördes likalön, men fortfarande är kvinnornas ackord satta lägre än männens.

"Kvinnolitteratur"

har de senaste åren blivit ett begrepp. Under den rubriken buntar man ihop böcker vars gemensamma nämnare är att de är skrivna av kvinnor, men som annars sträcker sig över vida fält: teori, debatt, prosa, poesi, brev, memoarer. Kanske finns det också en annan, mindre tydlig, gemensam nämnare, som gäller många men inte alla böcker inom "kvinnolitteraturen": att de inom varje genre är skrivna på ett sätt som inte riktigt överensstämmer med de gängse normerna för teoretiska skönlitterära/debattinriktade böcker.

Detta har skapat förvirring i ett annat led, i kritikerkåren. Mycket av "kvinnolitteraturen" har mötts med en "undagligdande välvilja" (Lars-Olof Franzén). Men de kvinnliga självbiografierna, de som kom att döpas till "kvinnlig bekännelselitteratur", har mött aktivt motstånd. Det började med att Kerstin Thorwalls "Det mest förbjudna" skrevs ner på ett osmakligt sätt. Några kvinnliga författare protesterade mot detta. I den efterföljande debatten blir "kvinnlig bekännelselitteratur" snabbt ett negativt begrepp. Kritikern och författaren Theodor Kallifatides skriver en artikel i Finland (senare översatt i Svenska Dagbladet) där han gör ner fyra sk "självbekännare" (Märta Tikkanen, Inger Alfvén, Agneta Klingenspor och Ann-Sofi Nilsson.) Böckerna anses vara studier i manshat, dålig litteratur etc.

Men självbiografiska kvinnoskildringar fortsätter att skrivas, översättas och publiceras. Den litterära kvaliteten varierar starkt men de når många gånger rekordhöga upplagesiffror. Det är uppenbart att de fyller ett djupt behov — kvinnor får äntligen läsa om problem som berör hela deras personlighet.

I Dagens Nyheter publiceras i november 1979 artiklar av sex sinsemellan mycket olika kvinnliga författare där de beskriver hur de själva och andra kvinnliga skrivare behandlats av framför allt manliga kritiker. De menar att det finns en tendens — som dessutom har historisk bakgrund — att nedvärdera kvinnliga författare när de redovisar kvinnoerfarenheter. De sex artiklarna kommenteras dels av tre av DN:s kritiker (varav en kvinna), dels av två utomstående — Lars Grahn och Birgitta Boucht. Av dessa fem är det endast Birgitta Boucht som följer upp de kvinnliga författarnas åsikter. De övriga fyra avfärdar protesterna som uttryck för en "intressegrupp", "en tillfällig men högröstad grupp kvinnliga författare" (Lars Grahn), som med sina synpunkter hotar kritikernas frihet och kvalitetskraven på litteraturen. Birgitta Boucht menar däremot att det handlar om "expertlitteratur", om "bidrag till en ny världsbild, om en politisk och ideologisk prosa och lyrik", som "kräver en sakkunnig behandling". "Det handlar om en kamp och en brytningstid. Mellan en patriarkal kultursyn och en framväxande alternativ kvinnokraft..."

De sex artiklarna gav genklang i Danmark. I våras publicerades i Information ett upprop, underskrivet av ett hundratal kvinnor, där man kräver att det bör finnas fler kvinnliga recensenter som har större chans att förstå kvinnolitteraturen.

Det här numrets kulturbilaga har denna debatt som bakgrund. Ulla Torpe fortsätter tankegångarna kring kritikens och kritikernas funktion och villkor, Beth Junker skriver om kvinnolitteratur de senaste tio åren i Danmark och Louise Waldén anmäler några av de böcker skrivna av kvinnor som utkommit i Sverige på senare tid.

LW

När en litteraturkritiker skriver i sin recension: Författaren saknar både distans till och gestaltning av sitt ämne — då är författaren illa ute. Så gott som avsåg från det träd i vars krona svensk kulturellt samlats.

Den litet förvirrade läsaren, dåligt bevandrad i litteraturvetenskaplig jargong vet att distans betyder avstånd och gestaltning är att få gestalter och natur och problem att framträda klart. Hon ser därför författaren sitta närsynt och kisa (utan distans alltså) in i en obestämd litterär gröt (utan gestaltning alltså) och avstår så kanske både från att köpa och läsa.

Romanteorier och romanmodeller

Distans och gestaltning — det är några av de begrepp som Birgitta Holm tar upp i sin uppsats *Romanteori och kvinnlig romantradition*, publicerad i boken "Kvinnolitteratur — Forskning, teorier och begynnelse", sammanställd av Karin Westman Berg och Gabriella Åhmansson.

De litteraturvetenskapliga romanteorierna styr mer än vi tror vårt val av litteratur, styr kritikerna som ofta utbildats i den här traditionen, styr bib-

"TY DE VORO BARA FLICKOR"

— en studie i litteraturteori och kvinnliga författare

av Ulla Torpe

liotekens inköp som grundar sig på kritikernas utsagor, styr skolornas urval etc.

När Birgitta Holm gör sin översikt av de teorier och modeller som finns för romanen som konstform utgår hon från frågan om dessa kan tillämpas på kvinnliga författares böcker. Hon gör en vetenskaplig sammanfattning, en *objektiv studie*.

Det är spännande att sätta en helt *subjektiv studie*, en helt personlig närkamp med det egna författarskapet mot Holms resonemang. Kerstin Strandberg gör denna intensiva granskning av sin egen situation som författare och kvinna. Hon fäller sin gamla författarroll med ett yxhugg och visar åskådligt upp de färska och blödande såren. Hennes bok heter *Skriv Kerstin Skriv*, utgiven 1978 på Författarförlaget.

Genom att läsa Strandberg i ljuset av Holm eller vice versa får jag själv en liten smula klarhet i problemen och genom att samtidigt ta upp en del kvinnliga författare börjar jag långsamt se en del av mönstret. Det växer fram en rad av de svårigheter som skrivande kvinnor ställs inför. Bara en bråkdel kan redovisas här.

Först till Birgitta Holm och vad hon lägger fram

Virginia Wolf talar i sin essä "Ett eget rum" om de krav hon har på en god berättelse. *En ostörd hängivenhet* åt berättelsen, att författaren *glömmer sig själv*, att hon uppgår i berättelsen så att *objektivitet* uppnås.

Samma resonemang finns hos Simone de Beauvoir, som menar att en bra författare måste glömma sig själv i arbetet, hon måste uppnå *integritet*. Hon måste dessutom kunna berätta världen så att hon *nyskarpar den*, hon skall kunna *uppslukas av verket*, skapa en *hermetiskt slutna värld*. — Stora romaner, skriver Beauvoir, är romaner där människan tar på sig *ansvaret för hela existensen*.

Både Wolf och Beauvoir kan med dessa teorier anknyttas till manliga litteraturvetare som Lukács, Girard och Goldman som menar att den stora borgerliga romanen är en genre som utmärks av sin *kritiska distans* (där satt den) och den *avslöjar världen och hjälten*. Berättaren kan aldrig tillåta sig någon naiv identifikation med hjältens sökande, han måste hålla distans till hjälten

och berättelsen måste *gestaltas* (där satt den) mycket sammansatt. Grunddragen måste vara en *form av ironi*. Romanen måste dessutom sätta alla våra borgerliga idéer i gungning, nämligen de om *individualism* och *självförverkligande* i ett samhälle som vårt. De idéerna är ju ett bedrägeri och måste avslöjas i själva roman-gestaltandet lyfts upp. Så långt Birgitta Holm.

Alla vetenskapliga termer låter krångliga och hårdsmälta när de staplas på varandra som jag tvingats göra. Men för att komma vidare på den svåra vägen till förståelse av skrivande kvinnors problem och hur dessa skiljer sig från skrivande mäns är det nödvändigt att fingranska begreppen och att dra fram exempel.

Lagerlöf, Lidman, Ekman, Trotzig, von Born

De här fem kvinnliga svenska författarna fyller enligt min mening de krav — i alla fall många av dem — som ställs ovan och deras böcker kan vi ta som exempel på *de hermetiskt slutna världar* som de Beauvoir kräver av genomförda diktverk.

Selma Lagerlöfs *Gösta Berlings saga* tecknar herrgårdar-

nas Värmland, ett sagans slutna landskap med mycket veka fästen i verkligheten. Med *oströd hängivenhet* (Virginia Wolf) lockar hon in oss bland skogsrån och troll, bland fagra flickor och gubbar förbundna med djävulen.

I Sara Lidmans *Hjortronlandet* får vi ofta ett barnperspektiv, det är en grym tillvaro som målas upp med Franz som förtryckare och barnet Claudette som den längtande. Hjortronlandet är så skickligt skriven att varje ord täcker ett innehåll. Ingenting står där bara för ordens skull. Författaren tar verkligen på sig *ansvaret för hela existensen*, något som de Beauvoir ser som ett adelsmärke.

I *Änglahuset* bryter Kerstin Ekman så ofta igenom den grå prosa hon ofta startar ett avsnitt med att det visionära språket snarare blir regel än undantag. Först visar hon oss ett platt foto med en mängd detaljer och så — innan man hinser värja sig — öppnar sig fotot mot en tredje dimension.

I *Änglahuset* gör Ekman en sorts gatumålning av en stad och dess människor, bygger en stad i staden, precis som Sara Lidman beskriver en by i byn. Ekmans *integritet* (de Beauvoir) är fullständig, inte ett övertramp. *Den kritiska distansen* (Goldman) är dessutom stor, hon lyfter inte ett personligt ögonlock.

Birgitta Trotzigs *En berättelse från kusten* är enligt min mening en grundforskning i mänskligt lidande. Utan motstycke noterar varje detalj en kunskap om det fattiga och utstötta hos människan, levande i en så total förnedring att den slår över till helighet. Författaren själv skyttar inte, hon *glömmer sig själv* och uppnår *hel objektivitet* (Virginia Wolf).

Till sist Heidi von Borns *Martinas dagar*. Hon berättar där som i en hemlig viskning om två systrar och deras sjuka

beroende av sin far. Hon visar oss hemliga rum och det är *gestaltat* (där satt den igen) långt utöver kravet på god litteratur. Varför kommer jag att tänka på *Prins Hatt under jorden*, den vackraste sagan jag vet?

Varför är de så få

Alla dessa kvinnliga berättare är *hängivna* sina berättelser, *gestaltar* så att läsarna sugas in i berättelsen, sagan och känner med och lever med. Vi är förtvivlade när de upphör och vår helt annorlunda verklighet tar vid. Deras form är starkt *objektiv*, de själva som kvinnor och författare skyttar inte.

Lagerlöf skulle varit vid pass 120 år nu. Hon fick Nobelpris, blev den enda kvinnan i den dåtida akademien. Världsberömd.

Sara Lidman, Kerstin Ekman, Birgitta Trotzig är i femtioårsåldern eller över. De är prisbelönda, lagerkrönda. Ekman är akademiinvalid. Heidi von Born är yngre men fyller kraven på "tung" litteratur som de andra. Jag ser ordet "tung" strikt litteraturvetenskapligt — den litteratur som sen gammalt är företrädd av män.

Kvinnor har alltså exakt samma naturgivna förutsättningar att skapa stor litteratur, böcker som bränner varje form av kritik, som tar oss in i just den värld, just de äventyr författaren erbjuder — utan protest. Varför är de så få?

Den hermetiskt slutna världen, den totala distansen, ironin, den svarta humorn — det är sen gammalt manliga författare som står för detta.

Kvinnor i femtioårsåldern hade — om vi överhuvudtaget läste något — så gott som bara manliga författare att tillgå som litterära rättesnören.

Men Hemingway kröp vi upphetsade ner i sovsäcken hos Maria (Klockan klämtar för dig) och med Steinbeck sov vi obehindrat vid lägereldar

tillsammans med Danny (Ridarna kring Dannys bord) och vi luffade efter vägarna med Martinsons Bolle (Vägen till Klockrike) och vi drog ut i andra världskriget med Norman Mailer (The naked and the dead).

Vi gjorde alltså helt manliga erfarenheter i litteraturen men kvinnliga — helt andra — i verkligheten.

Vår "dragning" mot den manliga världen

Virginia Wolf — för att återvända till romanteorierna igen — menar att det här är en psykologisk mekanism hos kvinnor. Eftersom våra kvinnliga erfarenheter inte "gäller", inte är "stora" och "intressanta" nog så överger vi våra egna insikter och anpassar dom till den rådande normen, mannens. Vi utsätts för något som Wolf kallar "dragning".

Det är förödande mekanism. Istället för att *objektivt* och *ostört hängivet* berätta om vår värld med barn och hus, med amning, förlossning och aborter, med yrkesarbete contra hemarbete, med uppföstran, med relationsproblem — och där är vi verkliga experter — med politisk kamp på våra villkor — istället för att *nyskapa* dessa våra slutna rum och finna nya uttrycksmedel för våra gamla erfarenheter — ger vi efter för "dragningsmekanismen" — nollförklarar vår egen vetenskap. Så blir vi litterärt stumma eller som de Beauvoir skriver "den kvinnliga romanen stannar vid det givna, vid en inventering av verkligheten, vid rapportaget".

Frågan om litteraturvetarnas krav är fel krav för många kvinnliga författare måste, som jag ser det, besvaras med nej. Men svaret måste nyanteras. Kraven är *ännu så länge för hårda* — så länge som kvinnornas liv och arbete är lägre värderade så länge förblir

också de flesta kvinnliga författare mer lamslagna och mer självkritiska än manliga. Tvingas vi till tystnad av de alltför hårda kraven finns ingen öppning alls. Blir ingenting beskrivet så blir ingenting förändrat och alltså blir ingenting beskrivet i en evig ond cirkel. Tidningarnas kultursidor verkar inte vilja ta dessa hänsyn och därför måste vi utveckla en *alternativ litteraturkritik*, lika allvarlig och lika teoriunderbyggd som den redan förekommande. Men anorlunda.

Och här är det dags att gå till Kerstin Strandberg

Att läsa hennes bok *Skriv* Kerstin *Skriv* gav mig något av en chock, nästan en kulturchock som det så fint heter. Hon bearbetar nämligen fullkomligt öppet just den litterärt slutna värld som hon själv varit med att skapa. Hon vill bryta den. Hon vill visa hur den kvinnliga författaren har det, kvinnan som författare, författaren som kvinna. Öppet, oblygt. Varmt. Att läsa henne är som att gå på Nationalmuseum och tycka att det som stumt hänger i sina ramar är som det ska vara och så plötsligt se en hand sträckas ut från en rubenstavla och skaka min egen — levande, kraftfullt.

Kerstin Strandberg vill visa hur den kvinnliga författaren/konstnären lever och därmed spegla kvinnovärlden och göra den synlig, gripbar, förändringsbar. Jag citerar henne:

— När jag skrev "Triplex!" (om trillingfödsel, min anm.) hade flitig läsning av manlig litteratur lärt mig hur en text i ett litterärt magasin borde se ut. Det viktiga meddelande jag hade att komma med (om tvillingamning min anm.) ländes in och... blev anpassad... Om jag bifogat en lista med råd om tvillingamning skulle jag ha tagit bort möjligheten till "litterär" upplevelse och skul-

le slagit hål i då rådande konstkonventionens.

Kerstin S. har alltså utsatts för den "dragning" Virginia W. talar om, övergett sin egen kunskap och insikt och anpassat den till normen för manlig elitkultur. Hon skriver vidare om sitt författarskap:

Det jag allra mest siktade in mig på var att förhindra att någon recensent skrev att Aha, här har vi då igen en bok av en kvinna som handlar om en kvinnas utveckling. Alla mina manövrar gick alltså ut på att undvika dom sjuttioelva sorters negativ kritik som kvinnor brukade drabbas av...

... så satt jag på en soffa och bläddrade i pärmar med artiklar och noveller och utkast, fann lite av en slump en novell jag skrivit flera år tidigare, en storm drog igenom mej när jag läste den och insåg att en del av de texter jag framställt mitt i sin formella briljans var kalla och intetgivande... Jag hade i dessa texter kopplat bort min känslighet och tvingat mej stänga dörren mellan känsla och intellekt. Ironi och satir som jag har nära till hade tagit överhand... Under en period hade jag på ett... djupare plan varit en livsfarligt anpassad person.

Hon fortsätter på sid. 50:

Mitt skrivande är på något sätt förgiftat... Det författarsansikte som visas upp är en stel mask med hårda svarta ögon... Hur mycket speglar texten mig? När jag upptäcker att en text är opersonlig, hård, raljant, ironisk och allt vad den nu kan vara, vad ska ändras? Texten? Jag?

Hon fortsätter:

— Jag menar inte... att litteraturen skall bestå av be-kännelser. Men i Klotjorden finns det en "innehållen självbekännelse", därav det hermetiskt slutna språket.

Kerstin S. befinner sig alltså i ett svårt dilemma. Hon har en stor del av sitt liv för-

sökt anpassa sig till en rådande litterär konvention, till de ovan nämnda "kraven", till just de teorier och begrepp som Birgitta Holm diskuterar omkring.

Berättelse och/eller talhandling

Kerstin Strandberg har lyckats anpassa sig till konventionen i två böcker menar hon själv. I *Som en ballong på skoj* och *Klotjorden*. Men när hon sitter med "tredje romanen" och den bara växer och växer upptäcker hon att vad hon vill är någonting annat: Hon vill rikta sig direkt till läsaren, inte längre manipulera henne, lura på henne sin mening. Hon vill ur det hermetiskt slutna konstnärliga rummet.

Hon följer upp sin nya linje då hon ger ut "Klotjorden 1980 Roman och Kommentarer". Den innehållna självbekännelsen som hon skriver om i "Skriv Kerstin Skriv" den ger hon nu i kommentaren. Hon väljer inte det ena före det andra, hon väljer både — och.

Birgitta Holm har tagit fram en forskare vid namn Weinrich vars teori går ut på att man kan föra fram en berättelse som är objektiv, sagoaktig och distanserad samtidigt som den innehåller en talhandling, dvs en röst som vänder sig till oss för att övertyga oss i en viss angelägen och aktuell fråga.

Är det inte exakt det som Kerstin S. gör i sin bok "Klotjorden 1980"?

Sedan ställer vi frågan till forskarna: Är berättelsen "större", "tyngre" än talhandlingen?

Weinrich värderar berättelsen mycket högt, menar Holm, och då går han på samma linje som teamet Lukács, Girad, Goldman. Likaså Wolf och de Beauvoir även om de hela tiden försöker anlägga ett kvinnerspektiv och ser våra svårigheter. De Beauvoir går till och med så långt att hon säger att kanske måste man tillhöra

"de privilegierades kast", männens för att kunna bortse från sig själv och berätta världen.

Vad händer — eller rättare vad får hända — rent litterärt under den långa tid kvinnorna fortsätter att vara underprivilegierade. Måste man då inte tänka sig en alternativ litteratur, tusentals "talhandlingar"?

Vi behöver inte tänka oss den, den finns redan

I kvinnorörelsens spår eller rättare sagt i dess svallvågor väller nu denna litteratur fram. De kvinnliga författarna vet inte att akta sig längre. De blandar berättad värld med talad värld, ogenerat, fräckt. De sätter objektiviteten ur spel genom att subjektivt vräka fram sina problem. De ger fan i kritikerna som nu börjar komma i farligt bakvatten. De dammar kritikerna bygger med hjälp av ovan refererade "krav" börjar bli klena byggen. Under de senare åren har skapats en så allvarlig förtroendeklyfta mellan kritiker och kvinnliga författare att det är

till skada för ett helt kulturklimat. Jag behöver bara peka på de hundratals kvinnliga danska författare som skrev på listor som protest mot att bli recenserade av manliga skribenter våren 1980.

De fräckaste exempel jag kan komma på ur den nya generationen kvinnliga författare är Anja Meulenbelt med sin *Skammen förbi* (1976). Det är en talhandling uppträdande som en berättelse eller en berättad talhandling. Det kvittar lika både för Anja M. själv och för hennes läsare som dras in i ett kvinnoöde med oavbruten kamp för sin existens, sitt människovärde och för sin rätt att stå rak både i vänskap och kärlek.

Anja M. sätter ur spel såväl den "hermetiskt slutna världen" som den "hängivna objektiviteten", hon tar inte "ansvar för någons existens" annat än sin egen, hon iakttar ingen "kritisk distans" därför att hon är subjektivt uppslukad av sina egna problem och hon "gestaltar" inte hjältinnan mer än nödortfögt, därtill är hon alltför mycket på jakt efter

ett sätt att leva som inte krossar henne.

I boken *Nå levende forfattere fra mange land*. (Universitetsförlaget 1979) berättar Synnöve des Bouvrie Thorsen i en essä om Anja M. om den manliga kritikerreaktionen på *Skammen förbi*. En skriver:

— *Kära dagbok, vet du varför feminister så ofta väljer dagboksform eller andra egodokument för att göra sina upplevelser kända för världen? För att dom saknar talang att strukturera sitt material skickligt.*

En annan skriver:

— *Aldrig såg jag så mycket dum egoism så dåligt nedskrivnen. Författarinnan har lyckats skapa decenniets mest osympatiska romanfigur.*

En kritiker auktoritet:

— *Här kan vi återigen observera det egendomliga fenomenet att människor med väldigt mycket av det vi kallar livserfarenhet absolut inte är i stånd till att lära sig det allra minsta av sina erfarenheter som om erfarenheter och insikt tycks stå i omvänt förhållande till varann.*

I det senaste citatet har kriti-

TVÅ GENERATIONER — en översikt av ny dansk kvinnolitteratur

av Beth Juncker

Utgivningen av kvinnolitteratur i Danmark har varit omfattande de senaste tio åren. Det är svårt att ge en överblick, också för att den ligger så nära i tiden att det kan vara svårt att urskilja tendenser. Beth Juncker ger i sin artikel en översikt där hon tar upp den äldre generationens och den yngre generationens böcker och granskar olikheter och likheter.

Det är inte helt lätt att kort introducera dansk kvinnolitteratur från de senaste 10 åren. Inte bara för att den är så omfattande utan också för den ligger så nära i tiden: det kan vara svårt att urskilja tendenser.

Där finns dikter, noveller, romaner, brev, minnen, intervjuer, teaterstycken som

kern helt övergått till att spela predikantens roll, moralantens. Det visar något av den handfallenhet den moderna kritikern har inför den litterära kursförändringen. Kvinnorna inte bara vågar ta steg i andra riktningar, de tar ibland också ledningen.

Germaine Greer med sin *Den kvinnliga eunucken* från början av 70-talet är fortfarande oöverträffad då det gäller en ironisk-feministisk "talhandling". Susanne Broeggers svarta gapskratt slår ännu lock på moralkritikers öron i alla länder. Och Lisa Alter med sina *Närbilder* visar upp en så vilt klapprande svart humor när hon följer sin unga huvudperson genom resor i idel misslyckanden att det plötsligt slår mig:

— Nu är cirkeln sluten. Lisa Alter av alla har lyckats förena berättelse och talhandling så att vi får det unika, det vi behöver äntligen. Egna förebilder, inte manliga.

Ty de voro bara flickor

Kerstin Strandberg:

— Och hela tiden denna önskan att uppenbara allt.

Denna längtan har en styrka som gör att den måste få rang av drift... det är som om jag trevar mig fram i mörker och bara har ett brinnande rep att hålla mig i.

Jag skall sluta med någon jag började med och som jag har kär. Selma Lagerlöf.

Hon levde i en tid då män fick uppenbara mycket — se Strindberg — men kvinnor intet. Då valde hon det hermetiskt slutna rummet, sagan, berättelsen, den hängivna och objektiva.

Hon har dock en intressant liten novell som handlar om några pojkar och flickor som leker i en berså. Pojkarna gör väldiga byggen, samhällsbyggen. De bygger dammar och är huskonstruktörer på låtsas. Flickorna blir i nåder ditbjudna som hushållerskor: *Ty de voro bara flickor*, skriver hon. Orden återkommer gång på gång i novellen: *Ty de voro bara flickor*.

Om Selma L. i slutet av t ex Löwenskiöldska ringen hade vänt sig till publiken med en

bekännelse: "Detta är jag, kvinna och författare, så här . . ." Hade kritikerna gjort grus av Mårbackas pellarveranda då tro?

Men Selma visste att akta sig. Det gjorde hon rätt i — då. Varför ska man välja att bli stoft enbart när man kan få stå staty i Karlstad?

Moderna kvinnoförfattare har ingenting till övers för egna statyer. Vi vill ändå ha rätt att alltid tycka om dem som tvingades bli statyer i stället för att få, som Kerstin S. uttrycker det, "uppenbara allt".

Viktiga böcker...

Westman-Berg/Åhmansson:
**KVINNOLITTERATUR.
FORSKNING, TEORIER OCH
BEGYNNELSER.**

**NÄLEVANDE KVINNELIGE
FORFATTARE FRA
MANGE LAND**

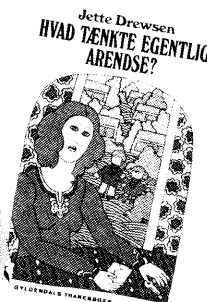
(Universitetsforlaget, Oslo)

Kerstin Strandberg:

**SKRIV, KERSTIN, SKRIV
SOM EN BALLONG PÅ
SKOJ**

KLOTJORDEN

KLOTJORDEN 1980. Roman
och kommentar

beskriver kvinnors villkor från seklets början fram till idag: födselar, aborter, uppväxtvillkor, äktenskap, parförhållanden, skilsmässor, sinnesjukdomar och självmord.

Det rör sig om litteratur, skriven av kvinnor, som medvetet förhåller sig till kvinnotillvaron med alla dessa motsättningar och motsägelser.

Man kan se det som ett gemensamt — men individuellt utfört — försök att skriva sig fram till en ny och hållbar kvinnoidentitet. En uppgörelse och ett experiment.

De två generationerna

Den nya kvinnorörelsen har haft en avgörande betydelse för denna litteratur. Utan den

skulle många inte trätt fram som skrivande personer och mycket skulle därmed inte blivit publicerat. Men det finns inte ett direkt beroendeförhållande mellan kvinnliga skribenter och rörelsen.

De frågor som rörelsen fört upp i ljuset — från debatterna om könsrollsmönster och könsbestämd arbetsdelning i

början av 70-talet till diskussionerna om kärlekens väsen och förhållandet mellan mödrar och döttrar idag — har gjort kvinnors liv och erfarenheter synliga på områden som inte är uttömda i och med formella jämlikhetslagar. För många har detta betytt en öppning till de egna upplevelserna och erfarenheterna — en möjlighet att på ett annat sätt förstå och bearbeta konflikter man genomlevt.

Därtill kommer att rörelsens arbete med dokumentation och dess icke-hierarkiska arbetsform med grupper etc. främjat den litterära produktionen.

Men de kvinnliga skribenterna har "änvänt" sig av rörelsen på olika sätt. Grovt sett avtecknar sig två generationer: en äldre, född på 20-talet, som tar upp sitt eget kvinnoliv till prövning, beskrivning och analys. En yngre, som i 20—30-årsåldern själv är en del av rörelsen och dess livsforms-experiment.

Det finns inga motsättningar mellan de två generationerna. Det är snarare en skillnad i livsvillkor, upplevelser, erfarenheter som gör att val av tema, skrivsätt och i sista hand livshållningar blir olika.

Den äldre generationen har levt ett traditionellt kvinnoliv med äktenskap, man och barn som första och enda livsuppgift. Deras erfarenhet av att förlora sig själva är kvalitativt annorlunda än den generations som startade i uppbrottet från denna livsform. En livsform som man upplevt som barn och lärt känna genom de krav och förväntningar som ställts. Därtill kommer de sociala och ekonomiska förändringarna. Men ändå är strävandena gemensamma och positiva: att få beskriva så många och så olika kvinnoerfarenheter som möjligt för att kunna söka andra och bättre

vägar till ett självständigt kvinnoliv.

Den äldre generationen — att få sina drömmar krossade och sin längtan beskriven

Ragnhild Agger beskriver i sin trilogi *Pigen, Pladser* och *Parret* en kvinnas historia från barndom till äktenskap. Det är en berättelse om hur en flickas omätliga nyfikenhet efter kunskap, upplevelser, liv — en fond av utvecklingsmöjligheter — långsamt men säkert beskärs. Hon blir ett objekt för andra, ett medel i andras liv men aldrig ett subjekt i sitt eget. Inne i henne, dolt för omvärlden, lever drömmarna, växer besvikelserna, föds sammanbrottet.

Det är en erfarenhetsvärld som i variationer kommer igen hos hennes samtida. *Ragnhild Aggers* trilogi sträcker sig från 30-talet fram till slutet av andra världskriget.

I sin dubbelroman *Eline Bessers lärotid* för *Jytte Borberg* oss tillbaka till ca 1900 och fram till 70-talet. Samtidigt varierar om temat. Det är de ogifta mödrarnas historia hon berättar — sammanflätat med historien om hembiträdenas organisering. Hos *Ragnhild Agger* läggs huvudvikten på erfarenheten att mista sig själv, bli osynlig. Hos *Jytte Borberg* handlar det om kampen för att bevara sig själv som kvinna, mor och självständig individ trots omvärldens press. I *Jytte Borbergs* senaste roman, *Rapport fra havbunden*, kommer samma tema igen, men nu i ett traditionellt äktenskap, som varken lämnar möjlighet för arbete eller för självständiga åsikter. Samtidigt har det skett en intresseförskjutning. Där arbetet tidigare stod som

det centralt frigörande dras nu också kärleken och dess förutsättningar in. Man kan älska sitt arbete, få ekonomisk oavhängighet, få ut en mening ur det, men man kan inte älska med det. Det är kärlekens villkor hon skriver om — att kunna älska utan att samtidigt mista sig själv.

Också *Grete Stenbæk Jensen* har hembiträdessituationen som en del av sin bakgrund. I sin första roman *Konen og æggene* använder hon hembiträdenas "uppfostran" som förklaring på de kvinnliga industriarbetarnas problem med att hålla fast vid kraven på rimlig lön och rimliga arbetsvillkor. De är inte vana vid att hålla ihop och motsättningar mellan familjens och arbetsplatsens villkor hindrar solidariteten. De behöver bättre arbetsvillkor men familjen behöver lönen.

Konflikten fördjupas i *Bente Østrup Madsens* roman *Konflikt*, som hämtar sitt stoff från porslinsmålerskornas kamp på den kungliga porslinsfabriken i Köpenhamn. Romanen berättar om den nya självtillit som strejken medför, men också om de problem självständigheten skapar för familjelivet.

En stor del av denna litteratur handlar om psykiska sammanbrott, direkt eller indirekt. *Herdís Møllehaves* *Le* vandrar medvetet in i S-tåget en tidig morgon: hon kan klara arbetssidan av sin tillvaro men hon går sönder på grund av den privata — på männens bristande förmåga till öppenhet.

I *Hanne Marie Svendsens* *Mathildes drømmebok* är det förloppet fram till sammanbrottet som det läggs vikt på. Från en start där allt är förälskelse och visioner om jämlikhet utvecklas ett traditionellt parförhållande och *Mathildes* schizofreni. Verkligheten blir mer och mer traditionell och

Mathildes drömmar mer och mer desperata.

Både i *Birthe Nyholms Tillbage till lyset* och *Ragnhild Skourups Anne-Sofie* handlar det om att ha gått igenom djupa depressioner och beskriva vägar fram mot verkligheten igen. Också *Grete Stenbæk Jensens* senaste bok *Martha*, *Martha* tar sin utgångspunkt i sammanbrottet, med tyngdpunkten lagd på uppfostran och miljö som dominerande orsak.

Sammanlagt ger dessa många romaner om psykiska sammanbrott en inblick i dess väsen — det är inte arvsanlag, som frambringar sammanbrott utan en tillvaro som avskär kvinnors möjligheter att hitta sig själva.

Det är isoleringen, självförnekelsen, rädslan för det gamla och osäkerheten i förhållande till det nya, som dessa kvinnliga skribenter skriver om.

De framhäver arbetet, den ekonomiska självständigheten som grundläggande men understryker samtidigt att självständigheten inte blir till frihet förrän vi lärt oss integrera kärleken.

De beskrivningar av kvinnliga "erfarenhetsvärldar" som den äldre generationen ger handlar inte bara om negativa upplevelser av förtryck. De visar också att kvinnor i sin isolering rymmer en kunskap om behov av och förmåga till kärlek, som blir negativa därför att de förnekas ljus, luft och möjlighet till utlevelse. Det är i försöken att skapa livsformer som kan rymma dessa erfarenheter som den yngre generationen tar sin startpunkt.

Den yngre generationen — om att känna igen sina egna problem i andras och vara sig själv utan att förstå sig

Vita Andersen skildrar i

Trygghetsnarkomaner den värld av pseudobehovstillfredsställelse som denna generation växer upp i. Med bilderna — i reklam, veckotidningar, film — av smarta, läckra flickor, de tjusiga männen och den stora lyckan på näthinnan men med ständiga personliga nederlag för ögonen. För tjock, för ful, för fel. Tröstköpande, tröståtande — förtvivlan över att ha återfallit igen men hoppet om att — i morgon — kunna ta itu med uppbyggandet av sig själv som attraktiv förstasides flicka.

Kärleken, som blir råknoll och våld, självtilliten som smulas sönder i ångest och underlägsenhetskänslor — för livet har börjat.

En värld, som är rik på ting och psykisk terror, men fattig på mänsklighet och kärlek.

Det kom nya möjligheter till arbete och utbildning för kvinnor under 60-talets högkonjunktur, nya hopp om frihet, om möjlighet att välja sitt eget liv. Men förväntningarna, kraven, normerna är desamma. Du kan vara duktig i ditt jobb men det är fortfarande din sexuella utstrålning du värderas efter. Du kan vara självständig, men disken, städningen, barnen väntar fortfarande bara på dig.

Den nya kvinnorörelsen tog sin utgångspunkt i dessa motsägelser, i en uppgörelse med de uppsplittrade kvinnobilderna. Kvinnor som rena sexobjekt eller som avsexualiserade hustrur och mödrar — horor eller madonnor. Den vände sig mot den kapitalistiska exploateringen av kvinnokroppen, där bara unga kvinnor kunde förknippas med skönhet och där kvinnor bara framställdes sedda genom männens ögon. Det gällde att se sig själv som den man var och acceptera vad man såg, att kämpa mot splittringen av sexualiteten i sex och fortplant-

ning, att öppna vägar för en kvinnlighet som också rymde utveckling, ålder, erfarenheter och självständighet.

För den yngre generationen var uppbrottet från föräldrarnas livsmönster centralt. Det gällde att hitta ett sätt att leva på som inte splittrade utan samlade. Det är denna kamp för att "få med sig själv" både i arbetet och kärleken, som är det samlande temat i den yngre generationens böcker.

Jette Drewsen startar i sina skildringar i uppbrottet från kärnfamiljen och beskriver i *Fuglen* Mias försök att förena arbete, barn och kärlek på egna villkor. Det är en tragisk roman, Mias tillvaro går under på motsättningarna och hon begår självmord. Det är inte Mias skuld. Det är omständigheterna hon måste leva under och de motstridiga krav som ställs på henne som skapar sammanbrottet. I sin senaste roman *Tid och sted* tar *Jette Drewsen* upp temat igen men nu i ett mer komplext sammanhang. Det är tre kvinnors utveckling hon skildrar — från uppväxttiden på 50-talet till tiden för den nya kvinnorörelsen.

Uppbrottet är inte lätt. Visionerna ligger i bakhuvudet, men känslorna haltar efter.

Bente Clod skildrar i *Uppbrott* och *Susanne Giese* i *På andre tanker* problemen med att trots insikt och god vilja bevara sig själv och sin integritet. Det är ångestfyllt. Du blir impopulär hos männen och distanserad av medsystrarna, som ännu inte tar sig själva så allvarligt. I bägge romanerna spelar kvinnorörelsen en huvudroll. Ulla och Bodil är de två huvudpersonerna i *På andre tanker*. Vi möter dem under sommaren -71 på kvinnolägre på Femö och upplever tillsammans med dem hur "de andra tankarna" växer fram. De egenskaper kvinnor har utvecklat innanför hemmets fyra

väggar — ömhet och tålmod i förhållande till barn, känslan för att förstå, släta över, trösta, stötta och uppmuntra, känslan för småsakernas betydelse, för skönhet och stämning — alla dessa kvinnliga egenskaper, som på en gång blivit hylade och noggrant inspärrade, blir plötsligt fria och viktiga. De blir giltiga i sammanhang, som de aldrig varit beräknade för. Inte i familjen, inte bland män, men i gemenskap med andra kvinnor. De har tidigare bara förhållit sig till varandra som mödrar, döttrar eller konkurrenter. Vem är yngst? Vackrast? Mest sensuell? Har den bästa mannen? De sötaste barnen? Det vackraste hemmet? Isoleringens futtiga småstrider, som förvränger och perverterar egenskaper som i andra sammanhang blir värdefulla och användbara.

"De andra tankarna" blir till visionen om ett samhälle, där arbete, kärlek, förhållande till barn och män, till andra kvinnor bygger på dessa kvinnogenskaper. En dröm om en ny närhet, en annan känslighet. Meningsfullhet och sammanhang. Både i *Uppbrott* och i *På andre tanker* blir Femølågren bärare av denna dröm. Femø är "semester"

och gör det därför möjligt att för en kort stund utestänga de vardagsbekymmer, som annars hindrar drömmen. Kvinnolågren blir på en gång vision — en bild av de livsmöjligheter "de andra tankarna" rymmer — och en verklighet: en bild av de krafter som blivit styrande för kvinnokampen under 70-talet.

Det är inte hjältnnehistorier. Däremot berättelser om problem som uppstår, när visionerna och den euforiska medvetenheten ska infrias i en vardag, som inte har bett om dem.

Det är samtidigt två romaner som avslutningsvis pekar i varsin riktning. För Bente Clod blir upplevelsen av kvinnogemenskap avgörande också sexuellt. Hennes roman har ett lesbiskt perspektiv. För Susanne Giese blir det centrala kampen för att få parförhållandet att fungera på andra villkor. På *andre tanker* rymmer också en beskrivning av utvecklingen inom kvinnorörelsen, som just nu är mycket aktuell. Kvinnorörelsen var de första åren ung, stark och puritansk: Den vände sig mot uttryck för estetik: ingen make-up, helst ultra-kort hår, kläder som dölde de kvinnliga

formerna. Hellre arbete, sexuell avhållsamhet och frihet framför uppslitande gräl i parförhållanden. Kvinnor var under *alla* omständigheter starka och vackra. En puritanism som var nödvändig men som samtidigt skar av viktiga behov, som också är en del av kvinnors liv. Det är bearbetningen av puritanismen, försöken att få en bredare och mer nyanserad hållning till kvinnlighet och kvinnliga behov som kännetecknar situationen just nu. Det visar sig både i behovet att skriva den här generationens uppfostringshistoria, som det kommer till uttryck i *tex Kirsten Thorups* dubbelroman *Lille Jonna* och *Den lange sommer*, men också genom att ämnen och problemställningar från den äldre och yngre generationen närmar sig varandra. Erfarenheterna från kärleks- och kollektivexperiment har visat att känslorna är mer komplicerade än så, att möjligheterna för en helhet inte nås genom att skära av de delar man inte gillar eller försköna de erfarenheter som borde varit bättre. Att hitta och hålla fast vid sig själv kräver en hudlös ärlighet. Det är en av de erfarenheter kvinnolitteraturen blottlagt. □

Monika Englund: EN FÖDELSE
Linda Pucci: KVINNOHÄLSA
VÅRA KROPPAR, VÅRA JAG (ny uppl.)

GIDLUNDS

**NY BOK i serien
 KVINNA I U-LAND**

Och vi tog till vapen. *Kvinna i Angola* av Birgitta Lagerström. 144 s. Uppsala: Nordiska afrikainstitutet 1980. Pris Ca 30:-.

I samma serie finns även: Anita Jacobson-Widding: *Försörjerskan*. *Kvinna i Kongo*. Zenebework Tadesse: *Kvinna i Etiopien*. Cecilia Molander: *Kvinna i Vietnam*. Berit Härd: *Tjänarinnan*. *Kvinna i Sudan*.

Böckerna kan köpas i bokhandeln eller beställas från

Nordiska afrikainstitutet,
 Box 2126, 750 02 Uppsala
 tfn 018/155480

LITERATURLISTA

Ragnhild Agger:

PIGER (Borgens forlag 1971
under pseudonym Rigmor Hansen)

PLADSER (Gyldendal 1973)

PARRET (Gyldendal 1978)

Jytte Borberg:

ELINE BESSERS LÆRETID (Gyldendal 1976)

(sv. övers. Eline Bessers lärotid, Stegelsands)

RAPPORT FRA HAVBUNDEN (Gyldendal 1978)

NU OG ALDRIG (Gyldendal 1979)

Grete Stenbæk Jensen:

KONEN OG ÆGGENE (Gyldendal 1973)

MARTHA, MARTHA (Gyldendal 1979)

Herdis Møllehave:

LE (Lindhardt & Ringhof 1976)

(sv. övers. Le, Trevi)

LENE (Lindhardt & Ringhof 1980)

Hanne Marie Svendsen:

MATHILDES DRØMMEBOG (Gyldendal 1977)

Birte Nyholm:

TILBAGE TIL LYSET (Gyldendal 1974)

Vita Andersen:

TRYGHEDSNARKOMANER (Gyldendal 1977)

(sv. övers. Trygghetsnarkomaner Alba)

HOLD KÆFT OG VÆR SMUK (Gyldendal 1978)

(sv. övers. Håll käft och var söt, Alba)

Jette Drewsen:

FUGLEN (Gyldendal 1974)

TID OG STED (Gyldendal 1978)

HVAD TENKTE EGENTLIG

ARENDSE? (Gyldendal 1972)

PAUSE (Gyldendal 1976)

Bente Clod:

BRUD (Gyldendal 1977)

(sv. övers. Uppbrott, Prisma)

Susanne Giese:

PÅ ANDRE TANKER (Tiderne skifter 1978)

Kirsten Thorup:

BABY (Gyldendal 1973)

LILLE JONNA (Gyldendal 1977)

(sv. övers. Lilla Jonna, Norstedts)

DEN LANGE SOMMER (Gyldendal 1979)

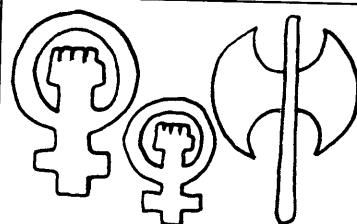

Sjuhäradsbygdens Tryckeri AB

Sparregatan 10
Box 495
501 08 Borås
Tel. 033/10 20 85

Stockholmskontor
Kammakargatan 66
111 24 Stockholm
Telefon 08/20 14 19

Ett modernt
civiltryckeri med
fotosättning, offset,
bokbinderi och distribution.

KVINNOKAMP

HÄNGSMYCKEN och ÖRHÄNGEN
blankpolerat sterlingsilver
(storlek som i annonsen)

... Kvinnokampsmärken, stora
å 80 kr.
... Kvinnokampsmärken, små å 65
kr.
... Tveeggad yxa å 90 kr.
Postförskottsavgift
tillkommer.

namn

adress

Skicka beställningen till:
Silversmed Inga Lena Karlsson
Torögatan 41, 122 39 Enskede
tel. 08/49 43 46 el. 08/93 59 21

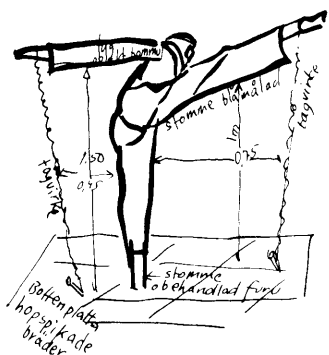
Följ upp samhällsdebatten via de aktuella böckerna

Sveavägen 41 (ABF-huset)
Stockholm
Tel. 20 50 80

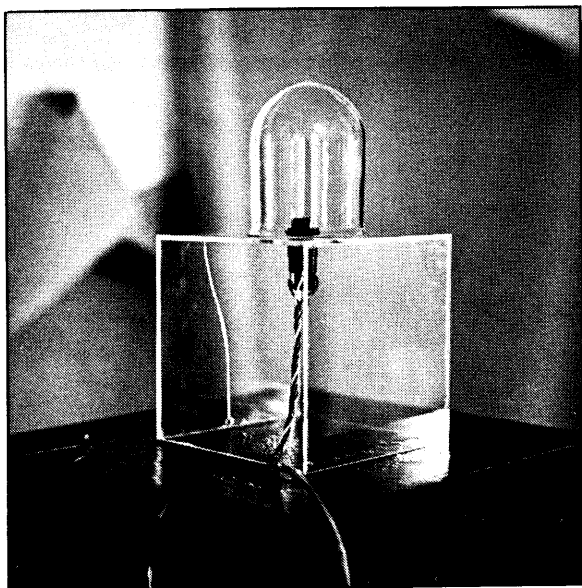

Kristina Elander och Gittan Jönsson arbetar med ett rum hemma hos Prinsessan Panik.

VI ARBETAR FÖR LIVET...

Den hindrande förintelseknappen och ett lapptäcke av visioner växer fram i Saphos döttrars arbetslokal.

Vi arbetar för livet . . . heter en konstutställning av kvinnor om hot och hopp, historia och nutid, vrede och glädje. Den pågår på Liljevalchs konsthall 26 sept—9 nov.

I tre år har trettio kvinnliga konstnärer arbetat för att få fram "Vi arbetar för livet. . ."

Det började efter Kvinno-
kulturfestivalen 1977:

— Vi måste fortsätta.

— Detta kan inte vara bara för tre dagar . . .

— När vi nu äntligen har hittat varandra . . .

I tre år har de pratat och planerat, gjort budgetar och ansökningar, diskuterat samsamarbetsformer och när—var—hur? en utställning skulle bli av.

Allt detta förarbete har lett fram till en utställning där beviljade anslag bara täcker materialkostnaderna. Men där man samarbetet, i ordets verkliga bemärkelse. Detta blir inte en utställning där allas konstnärliga alster hänger sida vid sida utefter väggarna. Här har de gått in i varandras arbete, kompletterat, kritiserat, uppmuntrat och kompromissat.

Olika scenografiska rum växer nu fram i ateljéer runt Stockholm. En grupp kvinnliga konstnärer tar med oss hem till Prinsessan Panik, en annan har hittat tidernas skandal i konsthistorien, en för oss in i drömmarnas och uppgivenhetens rosa rum, en visar oss de hånfulla, hotande hindren men också de varma vindlande visionerna. I visionsrummet ska det, när allt blir klart, byggas en arena där vi ska bjudast på musik och teater, seminarier och diskussioner.

Ur allt detta hoppas de kvinnliga konstnärerna att det ska växa en seriös diskussion om ett kvinnligt bildspråk. □

**foto: Micke Agaton
text: Tjia Torpe**

För att få fram utställningen krävs också massor av praktiskt arbete.

Vart tog alla kvinnliga konstnärer vägen? Ewy Palm och Lotta Hagerman visar upp en skandal i konsthistorien.

EN BRA BOK LÄSER SIN I

— tips om ny kvinnolitteratur

av L

Kära syster,
Du skrev att du ville läsa "kvinnolitteratur"
och undrade om jag hade några tips.

Det är alltid svårt att råda någon annan att läsa något. En bok är ju i så hög grad ett möte, där mötets värde och intensitet avgörs inte bara av vem man är utan också av i vilken situation man befinner sig just för ögonblicket. Någon — Auden tror jag — har sagt att man själv blir läst av en bra bok. Jag tycker det ligger mycket i det.

Vad jag kan göra är att berätta om en del av de böcker jag läst den senaste tiden så får du själv försöka avgöra vilka du vill prova.

Stora tjocka böcker kräver ju samlad tid om man inte ska riskera att tappa bort tankegångarna. Har du det, tycker jag du ska läsa *Marielouise Janssen-Juirrets Sexism* (Norstedts). Den är p-bortåt 400 tättskrivna sidor (och ändå är det en förkortad version av den tyska originalutgåvan). När jag började läsa den var jag full av fördomar: jaha, en typisk tysk lunta med den TOTALA GENOMGÅNGEN AV ALLT. Baksidestexten bekräftade mina farhågor: Där står att hon "gör en grundlig historisk analys av mängden av kvinnofientliga föreställningar och tankegångar inom manssamhällets filosofi, poli-

tik, konst, vetenskap och religion. Hon gör upp med sådana tongivande manliga ideologer som Marx, Bachofen, Fichte, Hegel, Freud, Levi-Strauss och Golo Mann och påvisar att de med sina teorier sannerligen inte bidragit till några förändringar i samhället vad gäller synen på kvinnan."

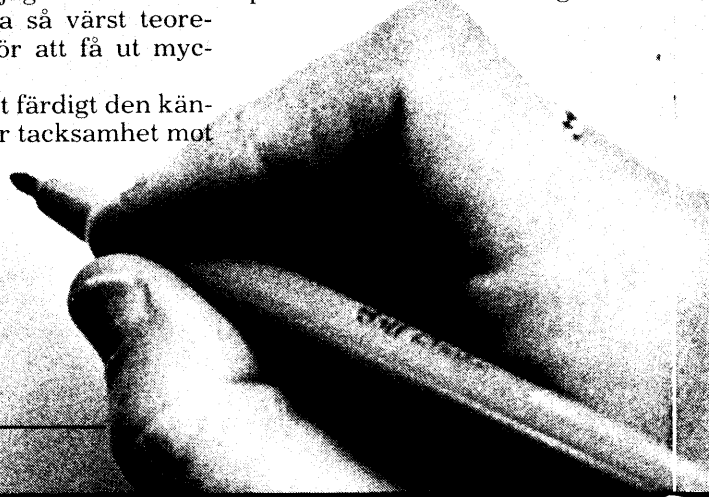
Vilket till mina övriga fördomar lade farhågan att det skulle vara en enögt feministisk bok, i enögdhetens sämsta mening. Men mina fördomar och farhågor slog slint. Marielouise har givit sig i kast med den gigantiska uppgiften att försöka analysera uppkomsten och befastandet av patriarkala samhällen och tänkesätt. Hon gör det på ett sätt så att åtminstone jag nästan sträckläser boken. Trots sitt innehåll, om jag så får säga, är den inte svårläst och jag tror inte man behöver vara så värst teoretiskt inläst för att få ut mycket av den.

När jag läst färdigt den kände jag en stor tacksamhet mot

Marielouise som orkat ta sig igenom hela detta ideologiska bagage som vi släpar omkring på, män som kvinnor, läsa vad som faktiskt skrevs och analysera vad det faktiskt betyder.

Även om delar av hennes resonemang kanske kan plockas sönder av "experter" inom olika fack påverkar det inte helhetsintrycket, som är en djup medvetandehöjning. Jag tycker att det borde vara en grundbok för alla som mer eller mindre yrkesmässigt sysslar med sk kvinnofrågor men jag hoppas att den också kommer att läsas av många som likt dig är mer allmänt eller mer personligt intresserade.

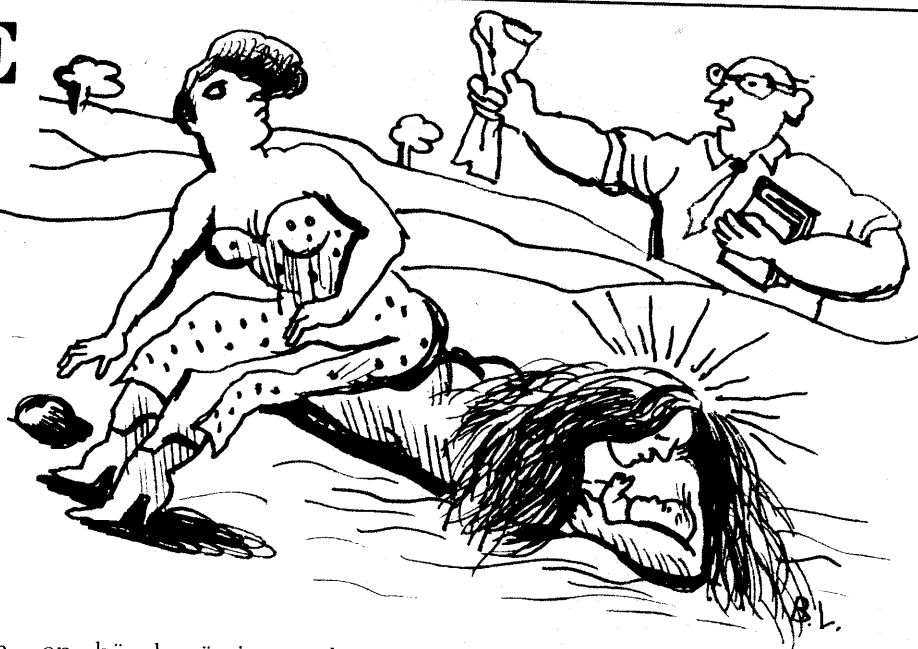
I slutet på boken skissar hon på en egen teori om uppkomsten av patriarkatet: att den grundläggande maktkampen handlar om kontrollen över reproduktionen (vars viktigaste

LÄSARE

av Louise Waldén

I många kvinnliga författares verk finns splittringen mellan "manligt" intellekt och "kvinnlighet". Barbro Ljungdahl fångar i sin bild motsättningarna mellan moderskap, sexualitet och "förnekad manlighet".

bit är barnafödandet), inte om kontrollen över produktionen, som Marx hävdar. Det svindlar lite när man läser det men jag tänker inte redogöra för hennes teori eftersom jag tycker att den hänger ihop med att man läst resten av boken.

En annan tjock bok som det tog mig en stor del av förra sommaren att läsa är *Kate Millett: Flykt* (Rabén & Sjögren). Kate Millett skrev ju i 70-talets början *Sexualpolitiken* som då blev en aha-upplevelse för många (inklusive mig) i den nya kvinnorörelsen. Den var skarpsynt, teoretisk, analytisk. *Flykt* är dess motsats. (Madeleine Katz skrev i en presentation ungefär att om *Sexualpolitiken* representerar Kate Milletts "manliga" intellektuella sida representerar *Flykt* hennes "kvinnliga" känslomässiga).

Den är faktiskt omöjlig att beskriva och jag vet inte än idag vad som gjorde att jag inte gav upp att ta mig igenom de 600 sidorna. Men det gjorde jag inte, även om jag ibland tog pauser på flera dagar. Den är

en känslomässig upplevelse och som många känslomässiga upplevelser rörig, inkonsekvent, motstridig, ofta långrandig. Ska jag försöka säga något om den får det blir något mycket torrt, som att den är en självbiografi, att Kate försöker dokumentera ett år av sitt liv men hela tiden hamnar i dilemmat att om hon ska dokumentera hinner hon inte leva och lever hon hinner hon inte dokumentera. Den handlar om lesbiska förhållanden och om ett stabilt äktenskap, om kvinnorörelsen, om att vägra vara galjonsfigur, om "arbetsjaget" och "privatjaget". Väldigt mycket handlar den om USA, detta obegripliga land, där sexualiteten tabubelagts och därför blivit det yttersta beviset på frihet, där kontrasterna existerar sida vid sida på ett sätt som får svenskt lagomtänkande och ombudsväsen att framstå som företeelser från en främmande planet. Jag vågar inte rekommendera dig att läsa den men jag skulle inte vilja ha den oläst.

Det är en oerhört ärlig bok, som aldrig försöker skapa en harmoni eller logik som inte finns. Och det är nog det ärligaste som hittills skrivits inifrån och om kvinnorörelsen,

av en vars innersta lojalitet ändå inte sviktar.

En annan teoretisk bok, av mindre omfång och mäktighet än "Sexism", är **Gråt inte — forska** (Prisma), en antologi med kvinnovetenskapliga studier sammanställd av Karin Westman-Berg. Kvinnoforskning — i betydelsen se på världen utifrån kvinnors erfarenheter och värderingar — börjar nu bli alltmer erkänd inom den akademiska världen. I den här boken bidrar kvinnoforskare inom bl a samhällsvetenskap, teologi, juridik, litteratur och antropologi med uppsatser, som visar hur viktigt det är inte bara att belysa kvinnors situation utan också att belysa vetenskaperna utifrån kvinnors synsätt.

*

Kanske skulle du gilla att läsa *Ursula Scheu: Vi föds inte till flickor — vi görs till det. Om småbarnsuppföstran i det västerländska samhället*. (Prisma). Det är inte världens roligaste bok men den är nyttig i sin genomgång av de till synes små skillnaderna i fostran av småpojkar och småflickor som lägger grunden till att vi så småningom kan få nästan två olika sorters "natur". Ursula Scheu är psykolog och dess-

Priset för välfärden.

Vi bor bra mycket bättre i Sverige nu än för hundra år sedan. Trångboddheten får väl anses som avskaffad. Smutsigheten också.

Men vi har fått nya problem. Segregationen, problem med avfallshanteringen, de långa avstånden mellan arbete och bostad, husdjursproblem, skadegörelse med mera.

Om detta, och mycket annat i svenskt boende, handlar en broschyr som vi kallat "Hur ska vi bo år 2000?". Den innehåller historiska glimtar, en beskrivning av nutiden ur olika aspekter och en "framtidsdel".

Materialet är avsett för skolor, organisationer och studiecirklar.

Klass- och cirkeluppsättningar om 30 ex kostar 185 kronor plus moms, och kan beställas via kupongen. Enstaka exemplar kostar 10 kronor styck, och kan beställas genom att du sätter in 10 kronor på postgiro 55 18 44-4. Skriv "Hur ska vi bo år 2000?" och adressaten Pogo Pedagog på talongen.

Jag vill gärna ha _____ st klassuppsättningar (30 exemplar) av "Hur ska vi bo år 2000?". Pris 185 kronor plus moms per 30 ex.

Namn _____

Skola _____

Adress _____

Postnummer _____

Postadress _____

Telefonnummer _____

Skicka kupongen till Pogo Pedagog, Box 1243, 171 24 Solna. Vill du beställa ett enstaka exemplar, så sätt in 10 kr/st på postgiro 55 18 44-4. Skriv "Hur ska vi bo år 2000?" på talongen.